

DESCOPERIRI RECENTE ÎN NECROPOLELE DE EPOCĂ ROMANĂ ȘI ROMANO-BIZANTINĂ LA TOMIS

MIHAI BUCOVALĂ, CECILIA PAȘCA

În cursul anilor 1987—1988, în planurile de sistematizare ale Constanței, au fost cuprinse lucrări ce au afectat perimetrul de sud-vest al orașului, chiar pe malul mării, mai exact între taluzul acesteia și strada Traian, în zona cuprinsă între drumul în serpentină ce coboară la poarta nr. 3-Port și capătul său dinspre gară.

De asemenea, între str. Ștefan cel Mare și b-dul Republicii, lângă noul sediu al Polclinicii nr. 2, au fost efectuate săpături adinci de fundație pentru două blocuri de locuințe. (vezi harta).

Urmărirea cu atenție a lucrărilor sus-amintite și efectuarea unor săpături de salvare¹ ne-au prilejuit descoperiri și observații interesante, care se adaugă, concluziilor reieșite în urma săpăturilor practicate în proxima vecinătate, în ultimii ani².

În cele ce urmează, pentru început, vom prezenta succint cele 106 morminte descoperite în zona menționată (intacte sau afectate de lucrul cu utilaje mecanice), categoriile de materiale recuperate și vom încheia cu concluzii referitoare la tipul mormintelor, elemente de rit și ritual, apartenența și situația lor topografică de ansamblu.

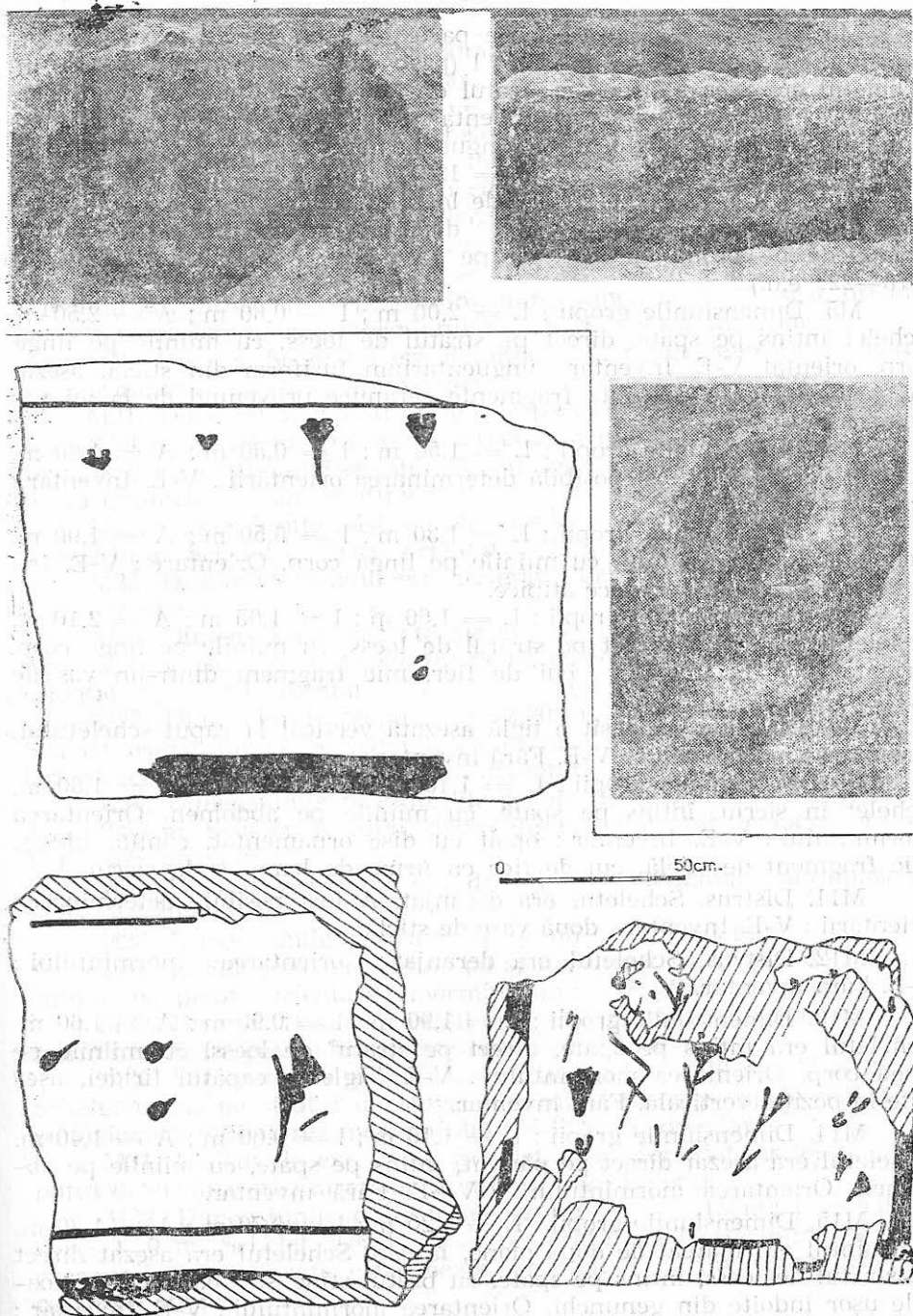
Încadrarea noilor descoperiri în tipurile clasice ale mormintelor de epocă romană la Tomis, stabilite cu ani în urmă³, este următoarea :

- a) 45 morminte de înhumatie simple, direct în groapă rectangulară, dintre care 29 fără sicriu și 6 în sicriu ;
- b) 4 morminte în țigle, toate din categoria fără sicriu ;
- c) 4 morminte în lespezi de calcar, cu acoperiș plan realizat tot din lespezi ;
- d) 47 morminte în firidă, dintre care 39 în firide mici, cu un singur înhumat și 8 în firide cu mai mulți înhumați ;

¹ Mulțumim și pe această cale conducerii T.A.G.C.M. Constanța pentru înțelegerea și sprijinul acordat pe tot parcursul lucrărilor.

² V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, Pontica, 15, 1982, p. 175—201 ; idem, Pontica, 16, 1983, p. 217—230 ; C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, Pontica, 17, 1984, p. 109—131.

³ V. Barbu, SCIVA, 1971, p. 47—68.

Plasa 1. Mormint în lespezi de calcar, pictat în interior cu motive vegetale și florale. Sec. III e.n.

M3. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavație. Dimensiuni : L (păstrată) = 0,90 m ; l (păstrată) = 0,40 m ; A = 1,80 m. Scheletul era așezat direct pe stratul de loess, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : două cani ceramice, unguentarium din sticlă — piriform —, unguentarium ceramic, fusiform, opaiț.

M4. Dimensiunile gropii : L = 1,20 m ; l = 0,65 m ; A = 1,80 m. Scheletul așezat direct pe stratul de loess, avea mâinile pe piept. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : două canițe din ceramică, opaiț și o monedă de bronz, datînd de pe vremea împăratului Elagabal (218—222 e.n.).

M5. Dimensiunile gropii : L = 2,00 m ; l = 0,80 m ; A = 2,50 m. Schelet întins pe spate, direct pe stratul de loess, cu mâinile pe lângă corp, orientat V-E. Inventar : unguentarium fusiform din sticlă, așezat în partea stîngă a capului ; fragmente ceramice provenind de la un vas neîntregibil.

M6. Dimensiunile gropii : L = 1,50 m ; l = 0,80 m ; A = 1,80 m. Schelet deranjat. A fost posibilă determinarea orientării : V-E. Inventar : fragmente ceramice.

M7. Dimensiunile gropii : L = 1,30 m ; l = 0,50 m ; A = 1,90 m. Schelet întins pe pămînt, cu mâinile pe lângă corp. Orientare : V-E. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M8. Dimensiunile gropii : L = 1,60 m ; l = 1,05 m ; A = 2,10 m. Scheletul era întins direct pe stratul de loess, cu mâinile pe lângă corp. Orientare : V-E. Inventar : cui de fier, mic fragment dintr-un vas de sticlă.

M9. Distrus ; s-a găsit o țiglă așezată vertical la capul scheletului. Orientarea mormântului : V-E. Fără inventar.

M10. Dimensiunile gropii : L = 1,10 m ; l = 0,75 m ; A = 1,80 m. Schelet în sicriu, întins pe spate, cu mâinile pe abdomen. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : opaiț cu disc ornamentat, căniță, ulcior, mic fragment de sticlă, cui de fier cu urme de lemn de la sicriu.

M11. Distrus. Scheletul era deranjat. A fost posibilă determinarea orientării : V-E. Inventar : două vase de sticlă.

M12. Distrus. Scheletul era deranjat ; orientarea mormântului : V-E. Fără inventar.

M13. Dimensiunile gropii : L = 1,90 m ; l = 0,90 m ; A = 1,60 m. Scheletul era întins pe spate, direct pe stratul de loess, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormântului : V-E. Țigle la capătul firidei, așezate în poziție verticală. Fără inventar.

M14. Dimensiunile gropii : L = 1,10 m ; l = 0,60 m ; A = 1,40 m. Scheletul era așezat direct pe pămînt, întins pe spate, cu mâinile pe abdomen. Orientarea mormântului : NV-SE. Fără inventar.

M15. Dimensiunile gropii : L = 1,20 m ; l = 0,70 m ; A = 1,80 m. Mormîntul era marcat de două olane, la cap. Scheletul era așezat direct pe stratul de loess, întins pe spate, cu brațul stîng sub bărbie și picioarele ușor îndoit din genunchi. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : fragment din discul unui opaiț pe clavicula dreaptă.

M16. Distrus. Scheletul era deranjat ; s-a putut determina orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M17. Dimensiunile gropii : $L = 1,80$ m ; $l = 1,20$ m ; $A = 1,80$ m ; groapa era protejată de 6 țigle. Scheletul era întins direct pe pământ, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormintului : V-E. Inventar : fragmente ceramice provenind de la o căniță și de la o amforă întregibilă.

M18. Distrus. Scheletul era deranjat ; s-au putut determina poziția mâinilor (pe lângă corp) și orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M19. Dimensiunile gropii : $L = 1,60$ m ; $l = 0,85$ m ; $A = 1,50$ m. Scheletul era întins direct pe pământ, mâna stângă pe lângă corp, dreapta pe abdomen. Orientarea mormintului : SV-NE. Fără inventar.

M20. Distrus. Scheletul era deranjat ; s-a putut determina orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M21. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,90$ m ; $l = 1,24$ m ; $A = 2,20$ m. Scheletul era așezat direct pe pământ, orientat V-E. Inventar : lamă de cuțit din fier, situată în zona membrelor inferioare și câteva fragmente ceramice atipice.

M22. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,42$ m ; $l = 0,92$ m ; $A = 2,10$ m. Schelet în sicriu, orientat V-E. Fără inventar.

M23. Distrus. Scheletul era deranjat ; orientarea mormintului V-E. Fără inventar.

M24. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,10$ m ; $l = 0,60$ m ; $A = 2,10$ m. Schelet în sicriu, întins pe spate, mâinile așezate pe piept, orientat V-E. Fără inventar.

M25. Dimensiunile gropii : $L = 2,20$ m ; $l = 1,40$ m ; $A = 2,00$ m. Schelet așezat direct pe pământ, cu mâinile ușor flexate spre bazin. Orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M26. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,30$ m ; $l = 1,10$ m ; $A = 2,00$ m. Schelet de copil, depus direct pe stratul de loess, orientat V-E. Fără inventar.

M27. Distrus. Scheletul era deranjat ; orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M28. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,05$ m ; $l = 0,80$ m ; $A = 1,50$ m. Scheletul era întins pe spate, direct pe stratul de loess, cu mâinile pe piept. Orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M29. Distrus. Schelet răvășit ; nu s-a putut determina orientarea mormintului. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M30. Dimensiunile gropii : $L = 2,10$ m ; $l = 1,00$ m ; $A = 2,25$ m. Schelet întins pe stratul de loess, în poziția culcat pe spate, cu mâinile pe abdomen. Orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M31. Distrus de excavator. Scheletul era deranjat, astfel că nu s-a putut determina orientarea mormintului. Fără inventar.

M32. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,15$ m ; $l = 0,90$ m ; $A = 1,50$ m. Schelet așezat direct pe stratul de loess, întins pe spate, cu mâinile ușor flexate către bazin, orientat V-E. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M33. Dimensiunile gropii : $L = 1,80$ m ; $l = 1,30$ m ; $A = 1,90$ m. Groapa era protejată de două țigle, păstrate fragmentar. Schelet de

copil, așezat direct pe stratul de loess, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M34. Dimensiunile gropii : $L = 2,10 \text{ m}$; $l = 1,05 \text{ m}$; $A = 2,50 \text{ m}$. Schelet în sicriu, deranjat. S-a putut determina orientarea mormîntului : V-E. Inventar : cataramă din bronz și monedă de bronz din vremea împăratului Hadrianus (117—138 e.n.).

M35. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,60 \text{ m}$; $l = 0,90 \text{ m}$; $A = 2,10 \text{ m}$. Scheletul era așezat în sicriu, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : monedă mare de bronz, emisiune din timpul împăratului Antoninus Pius (138—161 e.n.).

M36. Distrus. Inventar : mărgelă mici și cuie de fier.

M37. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 0,68 \text{ m}$; $l = 0,75 \text{ m}$; $A = 1,12 \text{ m}$. Schelet răvășit, nu i s-a putut determina orientarea. Inventar : fragmente ceramice atipice și cuie de fier.

M38. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 0,88 \text{ m}$; $l = 0,74 \text{ m}$; $A = 1,30 \text{ m}$. Schelet răvășit, nu i s-a putut determina orientarea. Inventar : opaiț ceramic, unguentariu din sticlă, verigă bronz, mărgelă mici, cuie fier și o balama, provenind, probabil de la o casetă, 12 monede de bronz.

M39. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,18 \text{ m}$; $l = 0,68 \text{ m}$; $A = 1,35 \text{ m}$. Schelet răvășit. Fără inventar.

M40. Distrus. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M41. Distrus. Inventar : mic fragment de sticlă.

M42. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,07 \text{ m}$; $l = 1,04 \text{ m}$; $A = 1,24 \text{ m}$. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M43. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,05 \text{ m}$; $l = 0,60 \text{ m}$; $A = 2,10 \text{ m}$. Schelet răvășit ; nu i s-a putut determina orientarea. Inventar : opaiț ceramic, cuie fier și un mic fragment sticlă.

M44. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,60 \text{ m}$; $l = 0,70 \text{ m}$; $A = 1,44 \text{ m}$. Schelet răvășit. Inventar : monedă și mici fragmente sticlă.

M45. Dimensiunile păstrate ale gropii : $L = 1,21 \text{ m}$; $l = 0,91 \text{ m}$; $A = 1,88 \text{ m}$. Inventar : fragmente sticlă, neîntregibile.

b) Morminte în țigle

M46. Dimensiunile gropii : $L = 2,10 \text{ m}$; $l = 1,00 \text{ m}$; $A = 2,25 \text{ m}$. O țiglă era așezată în poziție verticală la capul defunctului, iar alte două erau așezate în picioare. Poziția scheletului : culcat pe spate, cu mâinile pe bazin. Orientarea : V-E. Fără inventar.

M47. Distrus. Scheletul era răvășit, astfel că nu s-a putut determina orientarea mormîntului. Inventar : fragment ceramic atipic.

M48. Dimensiunile gropii : $L = 1,80 \text{ m}$; $l = 0,95 \text{ m}$; $A = 2,50 \text{ m}$. La capul scheletului era așezată o țiglă în poziție verticală, iar la picioare alte trei, tot în poziție verticală. Poziția scheletului : întins pe spate, cu mâinile pe bazin. Orientarea mormîntului : SV-NE. Inventar : fragment ceramic de dimensiuni mai mari, de la o amforă.

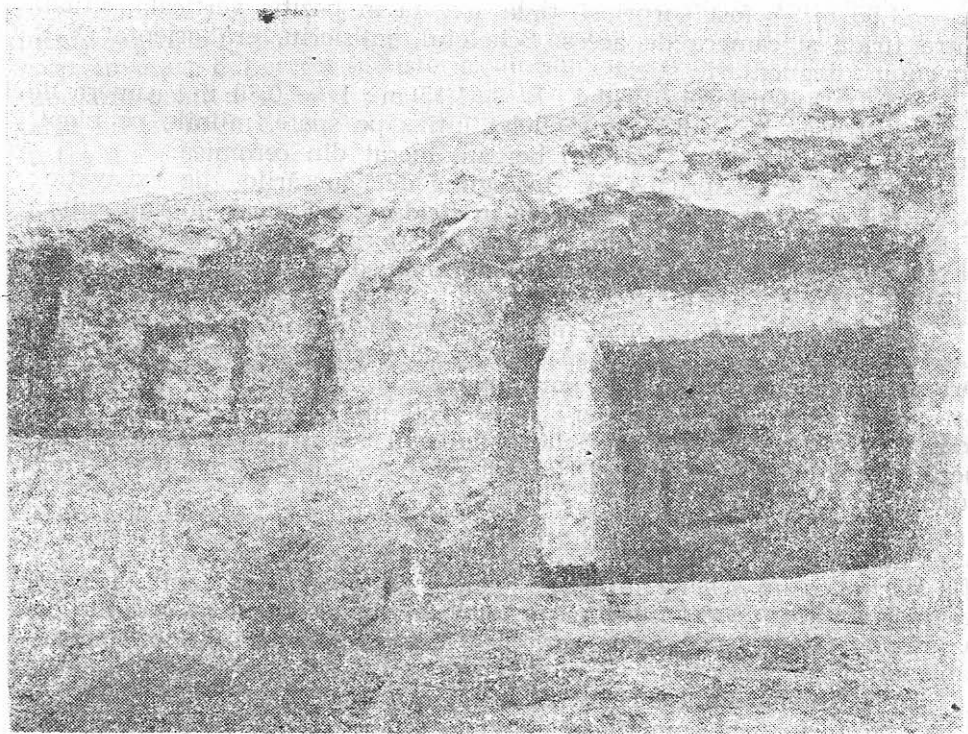
M49. Distrus de lucrările de excavații. Scheletul răvășit, nu s-a putut determina orientarea mormîntului. Fără inventar.

c) *Morminte în lespezi de calcar*

M50. Dimensiuni : $L = 2,08$ m ; $l = 1,01$ m ; $h = 1,00$ m. Profanat din antichitate. Mormîntul avea interiorul complet tencuit, iar pe stucatura astfel obținută, la încheieturi, erau trasate dungi cu vopsea roșie, iar în cîmp motive vegetale și florale, mai bine păstrate doar pe lespedea mică. Intrarea-fereastră se închidea etanș, cu un capac dreptunghiular de piatră, avînd la mijloc o verigă groasă de fier, prinsă prin plumbuire. Orientare : V-E. Inventar : fragmente ceramice provenind de la cupe și amfore și o monedă de bronz, emisiune din vremea împăratului Caracalla (198—217 e.n.) (pl. 1).

M51. Dimensiuni : $L = 1,90$ m ; $l = 0,60$ m ; $h = 0,80$ m. Profanat din antichitate. Inventar : fragment bol ornamentat cu vopsea albă, fragmente de amfore ornamentate cu „coaste“ și cu striuri.

M52. Dimensiuni : $L = 1,80$ m ; $l = 1,40$ m ; $h = 1,20$ m. Profanat din antichitate și distrus (planșa 2). S-au recuperat oase provenind de la două schelete de adulți, răvășite. Inventar : fundul unei cănițe de lut, tipice, lingă cap, fragment dintr-o altă căniță, gît cu gură în formă de

Planșa 2 (a—b). Morminte în lespezi de calcar, cu o singură încăpere, profanate și distruse.

pîlnie și alte mici fragmente dintr-un vas de sticlă, fragmente de amforă (întregibilă), cuie de fier cu lemn putrezit în jur, de la platformă.

M53. Distrus. S-a păstrat doar placa mică ce închidea mormîntul, avînd dimensiunile: $l = 1,39$ m; $h = 1,30$ m; $gr. = 0,24$ m; ferăstruica era astupată de o piatră cu dimensiunile: $0,50 \times 0,50$ m. (Planșa 2 a). Inventar: opaiț ceramic întreg, fragment dintr-un alt opaiț cu toartă, un fund de căniță ceramică, cuie de fier și o bucată de lemn din sicriu.

d) Morminte în firidă

M54. Dimensiunile firidei: $L = 1,15$ m; $l = 0,50$ m; camera de acces distrusă. $A = 2,000$ m. Două schelete, probabil mamă și copil, fără sicriu, întinse pe spate, cu mîinile pe lingă corp, orientate V-E. Inventar: fragmente atipice de ceramică și resturi din îmbrăcămintea de funcților.

M55. Dimensiunile firidei: $L = 1,38$ m; $l = 1,25$ m; camera de acces excavată; $A = 2,00$ m. O țiglă închidea intrarea în firidă. Două schelete, așezate în sicriu, cu palmele pe bazin; orientate V-E. Inventar: căniță cu corp bombat, cu două tortițe, opaiț de mici dimensiuni, vas de sticlă piriform și un vas de sticlă cu gît subțire și înalt.

M56. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavație. $A = 1,50$ m. A fost surprinsă țigla așezată în poziție verticală, situată între firidă și camera de acces. Scheletul, în sicriu, era orientat V-E. Inventar: unguentariu sticlă.

M57. Dimensiunile firidei: $L = 1,15$ m; $l = 0,80$ m; camera de acces distrusă; $A = 2,15$ m. Schelet întins pe spate, mîinile pe piept, orientat V-E. Inventar: vas tip borcan, lucrat din ceramică.

M58. Distrus aproape în întregime de lucrările de excavație; $A = 1,60$ m. O țiglă bloca intrarea în firidă. Orientarea mormîntului: V-E. Inventar: unguentarium cu corp fusiform, fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă), monedă de bronz emisă între anii 330—335 e.n.

M59. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavații; $A = 2,40$ m. O țiglă foarte groasă, așezată vertical, proteja mormîntul. Orientarea mormîntului: V-E. Fără inventar.

M60. Dimensiunile firidei: $L = 0,50$ m; $l = 1,40$; camera de acces excavată; $A = 2,00$ m. Schelet de copil, răvășit, orientat V-E, fără sicriu. Inventar: două brățări, una de bronz, cealaltă, groasă, din fier, puternic oxidată.

M61. Dimensiunile firidei: $L = 1,23$ m; $l = 1,05$ m; camera de acces distrusă; $A = 2,45$ m. O țiglă bloca intrarea în firida în care se afla sicriul cu un schelet întins pe spate; mîinile pe abdomen; orientarea mormîntului: V-E. Inventar: căniță ceramică, fragment ceramic de la un platou, mici fragmente ceramice atipice, o bucată de lemn, probabil de la o casetă.

M62. Dimensiunile firidei (păstrate); $L = 1,10$ m; $l = 0,90$ m; $A = 2,50$ m. În firidă, un singur înhumat, în sicriu. Orientarea mormîntului: V-E. Inventar: fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă).

M63. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavație; $A = 1,80$ m. La capătul firidei au fost găsite două țigle fragmentare. Schelet de adult în poziție întinsă pe spate, cu mâinile pe lângă corp, în sicriu, orientat V-E. Inventar : unguentariu fusiform de sticlă, intact, 11 monezi mici de bronz (4 la cap, răsfirate, iar 7 lângă bazin), emisiuni din vremea împăraților Constantin I, Valens și Valentinian I (306—337 e.n.; 364—378; 364—375 e.n.), mărgea de colier, din chilimbar.

M64. Dimensiunile firidei : $L = 0,80$ m ; $l = 0,70$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,40$ m. Firida conținea un singur schelet, așezat direct pe stratul de loess, orientat V-E. Nu s-a putut surprinde poziția mâinilor. Inventar : fragmente provenind de la un unguentariu fusiform de sticlă și altele, de la o căniță ceramică.

M65. Dimensiunile firidei : $L = 1,90$ m ; $l = 1,20$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,30$ m. În firida închisă cu două țigle alăturate, așezate vertical, se afla un singur schelet, întins pe pământ, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : unguentariu fusiform din sticlă. (Pl. 3).

M66. Distrus. $A = 2,00$ m. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : căniță ceramică cu o toartă și fragmente provenind de la o amforă (întregibilă).

M67. Dimensiunile firidei : $L = 1,50$ m ; $l = 0,60$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,00$ m. S-au recuperat fragmente din țiglele care închideau firida ; scheletul în sicriu, orientat V-E, cu mâinile pe lângă corp. Inventar : doi cercei semisferici din aur, mărgele din sticlă, de formă tubulară, opaiț mic, întreg, cu ștampilă, o căniță ceramică, un unguentariu, situat lângă cap și un pond din plumb cu inscripție, perforat, găsit în regiunea pieptului.

M68. Dimensiunile firidei : $L = 1,85$ m ; $l = 1,20$ m ; $A = 2,30$ m. Schelet fără scriu, întins pe spate, mâinile pe bazin, orientat V-E. Fără inventar.

M69. Dimensiunile firidei : $L = 1,30$ m ; $l = 0,52$ m ; $A = 3,20$ m. Schelet întins pe spate, direct pe pământ, cu mâinile pe lângă corp. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : vas de sticlă, fragmentar, cuie de fier.

M70. Dimensiunile firidei : $L = 1,16$ m ; $l = 0,95$ m ; $A = 1,75$ m. Firida era închisă de două țigle, așezate în picioare. În firidă se afla un singur înhumat, cu mâinile pe lângă corp, întins pe stratul de loess. Orientarea mormântului : V-E. Inventar : cataramă și aplică de formă dreptunghiulară, 7 aplice mici de bronz, provenind de la o casetă de lemn. (Pl. 10 c și 15 a).

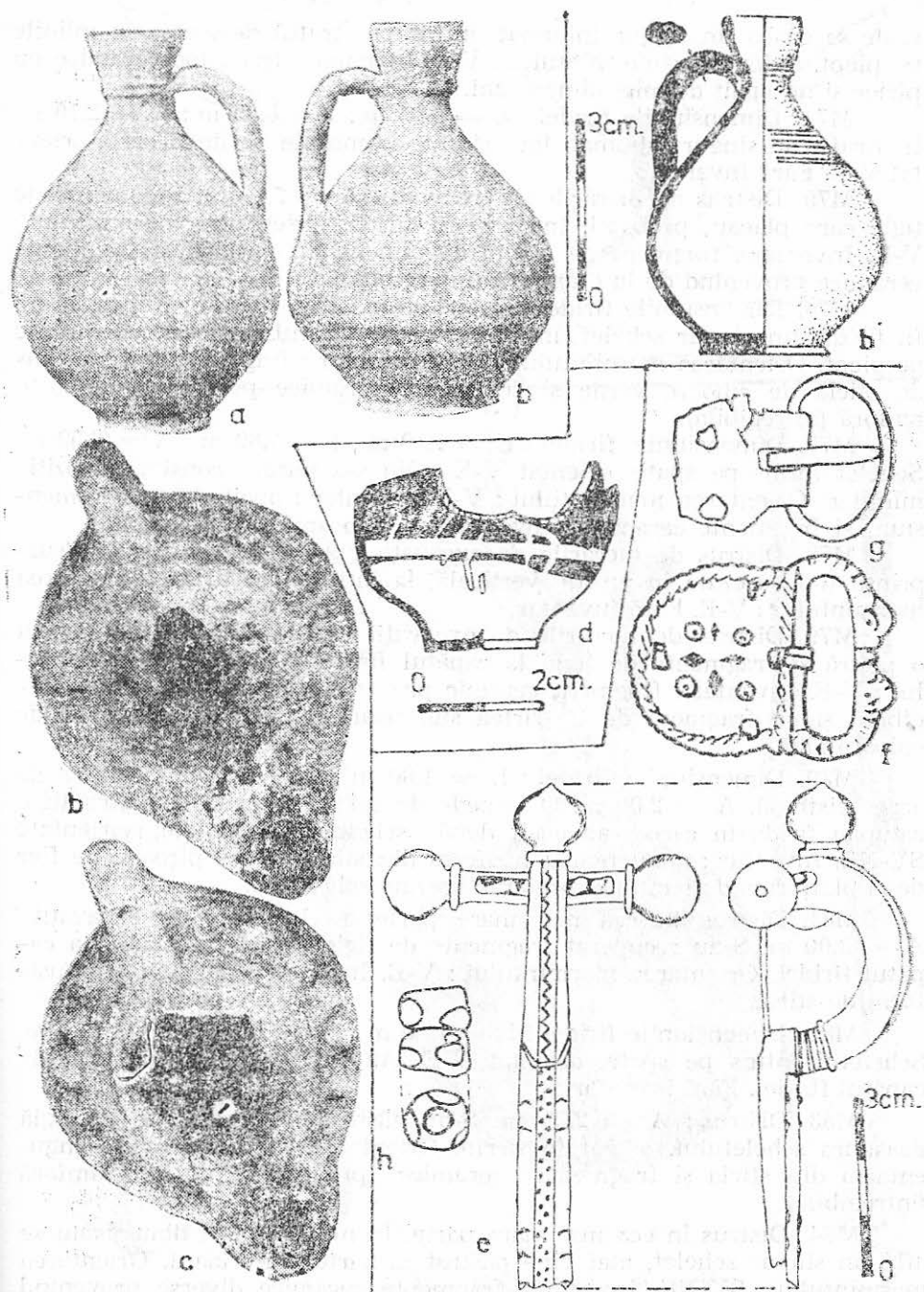
M71. Distrus total de lucrul cu utilajele mecanice. S-au putut recupera doar două ulcioare din lut.

M72. Dimensiunile firidei : $L = 1,55$ m ; $l = 1,09$ m ; $A = 2,74$ m. Schelet de copil, în sicriu, întins pe spate, mâinile pe piept, orientat V-E. Inventar : căniță ceramică, trei vase din sticlă, dintre care unul fragmentar, neîntregibil.

M73. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavații. $A = 2,70$ m. Au fost recuperate țiglele care blocau intrarea în firidă,

Planșa 3. Mormînt de înhumație în firidă închisă cu două țigle așezate pe verticală. (Pe craniu, unguentariu de sticlă fusiform).

Planșa 4. Mormînt de înhumație (M 100) în care a fost descoperită și o monedă de bronz emisă între anii 330—335 e.n.

a — a' — a'' ulcioare ceramice — b — c = opaițe cu toarte lamelare și ornament de ceramică e = fibulă de bronz aurit f = cataramă de bronz aurit cu placă circulară g = cataramă de bronz cu placă rectangulară h = mărgică dublă de sticlă

unde se găsea un singur înhumat, întins pe stratul de loess, cu mâinile pe piept. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : trei cupe ceramice cu picior și un opaiț de mici dimensiuni.

M74. Dimensiunile firidei : $L = 0,94$ m ; $l = 0,85$ m ; $A = 2,10$ m. În firidă, un singur înhumat, fără sicriu, cu mâinile pe lângă corp, orientat V-E. Fără inventar.

M75. Distrus de lucrările de excavații. $A = 2,10$ m. Fragmente de țigle care placau, probabil, intrarea în firidă. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : fragment de căniță de dimensiuni mijlocii și fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă).

M76. Dimensiunile firidei : $L = 1,95$ m ; $l = 1,50$ m ; $A = 2,50$ m. În firidă, un singur schelet, întins direct pe stratul de loess, cu mâinile pe piept. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : fragment dintr-un vas de sticlă de culoare verde și fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă).

M77. Dimensiunile firidei : $L = 1,10$ m ; $l = 0,80$ m ; $A = 2,50$ m. Schelet întins pe spate, orientat V-E. Nu s-a putut constata poziția mâinilor. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : opaiț de mici dimensiuni și fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă).

M78. Distrus de lucrările de excavație ; $A = 3,00$ m. A fost surprinsă țigla așezată în poziție verticală, la intrarea în firidă. Orientarea mormîntului : V-E. Fără inventar.

M79. Distrus de lucrările de excavații ; $A = 2,80$ m ; s-au găsit o piatră și fragmente de țiglă la capătul firidei. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : fragment ceramic provenind de la o amforă (întregibilă) și un fragment de la partea superioară a unui vas de sticlă, de culoare albă.

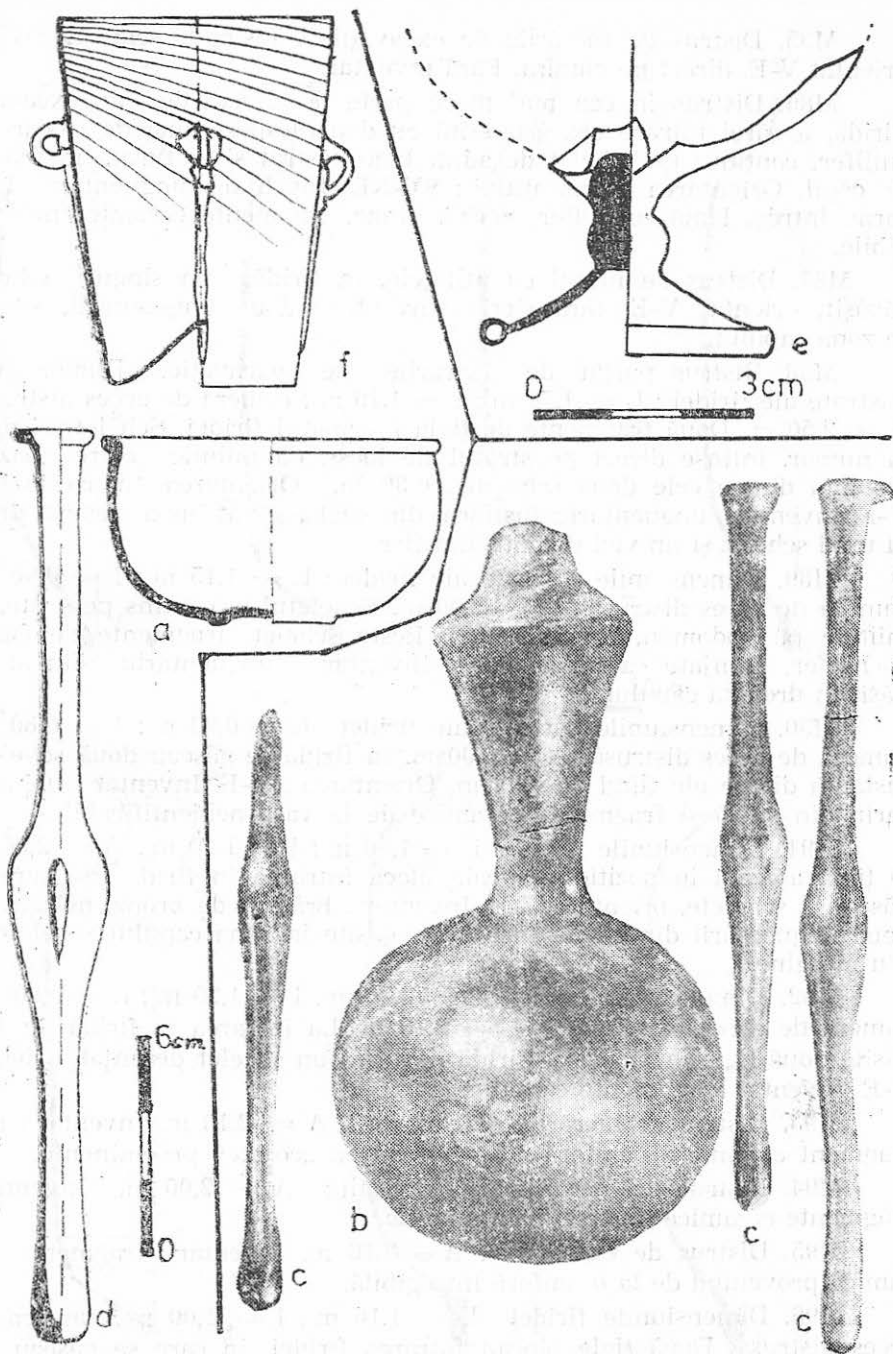
M80. Dimensiunile firidei : $L = 1,80$ m ; $l = 1,60$ m ; camera de acces distrusă. $A = 2,00$ m. O lespede de calcar, întărită cu patru țigle astupau firida în care s-au găsit două schelete, deranjate, orientate SV-NE. Inventar : unguentariu fusiform din sticlă și trei piroane de fier de la platforma de lemn pe care erau așezate scheletele.

M81. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavații ; $A = 3,00$ m. S-au recuperat fragmente de țigle așezate, probabil la capătul firidei. Orientarea mormîntului : V-E. Inventar : unguentariu fusiform de sticlă.

M82. Dimensiunile firidei : $L = 1,80$ m ; $l = 1,20$ m ; $A = 1,90$ m. Scheletul întins pe spate, orientat V-E. Au fost găsite două țigle la capătul firidei. Fără inventar.

M83. Distrus ; $A = 2,75$ m. S-au găsit două fragmente de țiglă deasupra scheletului, așezat în sicriu. Orientare : V-E. Inventar : unguentariu din sticlă și fragmente ceramice provenind de la o amforă (întregibilă).

M84. Distrus în cea mai mare parte. În nișa de mari dimensiuni se afla un singur schelet, mai bine păstrat la partea inferioară. Orientarea mormîntului : SV-NE. Inventar : fragmente ceramice diverse provenind de la căni și amfore (neîntregibile).

Planșa 5. Vase și unguentarii de sticlă.

a. bol de sticlă (sec. II e.n.). b. vas globular cu gura-pîlnie și buza nefinisată (a doua jumătate a secolului IV e.n., prin context). c-d. unguentării fusiforme cu bulb mic (al doilea și al treilea sfert al secolului IV e.n.). e. parte inferioară cupă (talpă cu picior) — M104, databilă prin context la sfîrșitul secolului IV — mijlocul secolului V e.n.

M85. Distrus de lucrările de excavații. Un singur schelet, răvășit, orientat V-E, direct pe pământ. Fără inventar.

M86. Distrus în cea mai mare parte de lucrările de excavații. Firida, a cărei intrare era acoperită cu două lespezi mici de calcar cochilifer, conținea un schelet de adult bine păstrat și alăturat, un schelet de copil. Orientarea mormintului : SV-NE. Inventar : unguentariu fusiform, întreg, lamă cuțit fier, verigă bronz, fragmente ceramice neîntregibile.

M87. Distrus de lucrul cu utilajele. În firidă, un singur schelet, răvășit, orientat V-E, fără sicriu. Inventar : două unguentarii, situate în zona capului.

M88. Distrus parțial de lucrările de excavație. Dimensiunile păstrate ale firidei : $L = 1,70$ m ; $l = 1,10$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,50$ m. Două fragmente de țiglă la capătul firidei. Scheletele, două la număr, întinse direct pe stratul de loess, cu minile către bazin ; distanța dintre cele două schelete : 0,30 m. Orientarea mormintului : V-E. Inventar : unguentariu fusiform din sticlă, situat lângă piciorul drept al unui schelet și un vîrf de cuțit din fier.

M89. Dimensiunile păstrate ale firidei : $L = 1,15$ m ; $l = 0,90$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,00$ m. Scheletul era întins pe spate, cu minile pe abdomen, orientat V-E. Peste schelet, fragmente de calcar cochilifer, aranjate ca un acoperiș. Inventar : unguentariu din sticlă, găsit în dreapta capului.

M90. Dimensiunile păstrate ale firidei : $L = 0,90$ m ; $l = 0,80$ m ; camera de acces distrusă. $A = 3,00$ m. În firidă se găseau două schelete, distanța dintre ele fiind de 0,25 m. Orientarea : V-E. Inventar : unguentariu din sticlă și fragmente ceramice de la vase neidentificabile.

M91. Dimensiunile firidei : $L = 1,90$ m ; $l = 1,20$ m ; $A = 2,00$ m. O țiglă așezată în poziție verticală bloca intrarea în firida în care se găseau 4 schelete, orientate V-E. Inventar : brățară de bronz, mărgică și două unguentarii din sticlă, fusiforme, găsite în zona capului scheletelor din margine.

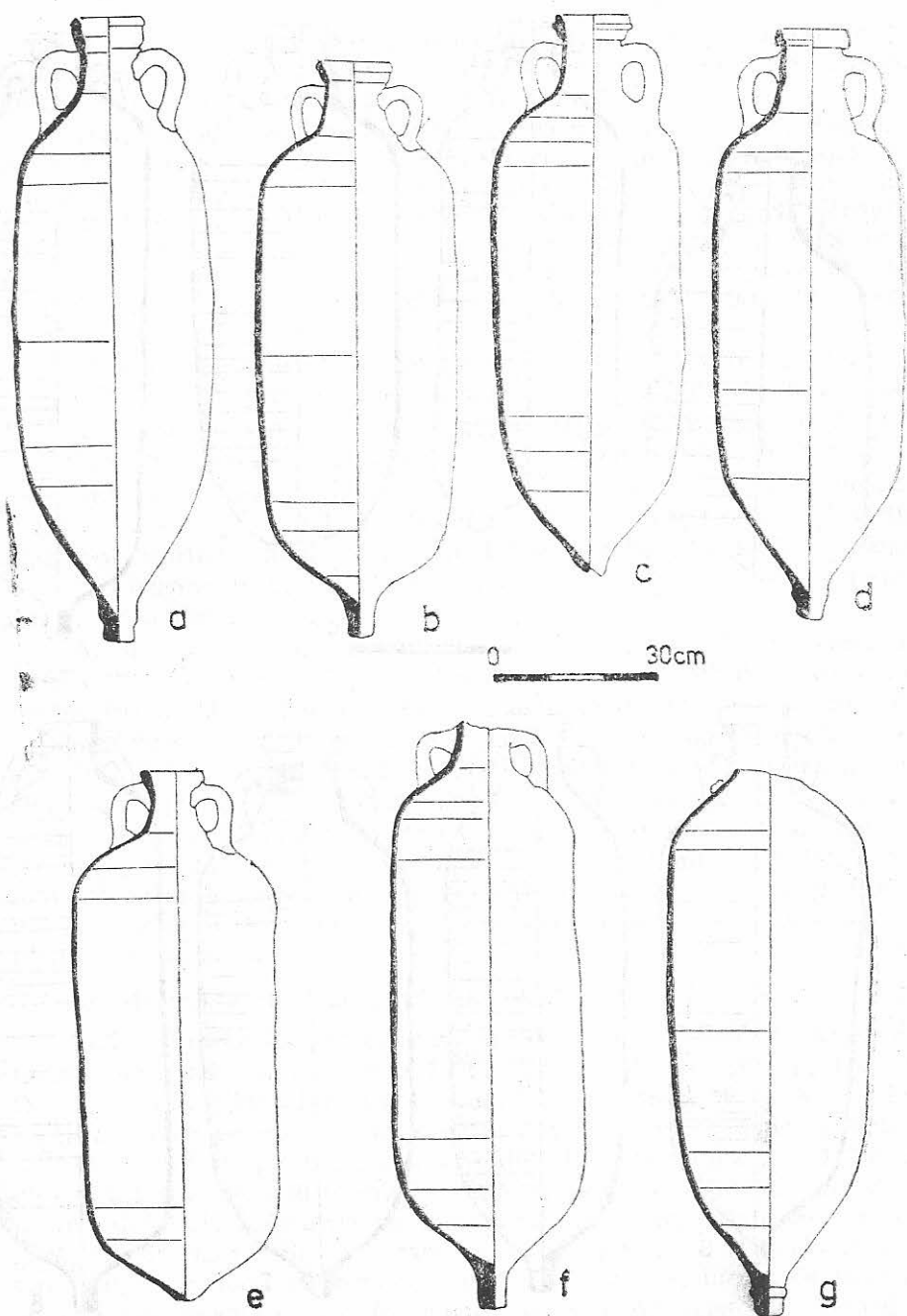
M92. Dimensiunile firidei : $L = 2,20$ m ; $l = 1,20$ m ; $h = 0,90$ m ; camera de acces excavată ; $A = 2,10$ m. La intrarea în firidă au fost găsite două țigle în picioare. Firida conținea un schelet deranjat, orientat V-E. Inventar : fragmente ceramice atipice.

M93. Distrus de lucrările de excavații. $A = 2,10$ m. Inventar : mic fragment ceramic de amforă ornamentată cu „coaste” proeminente.

M94. Distrus de lucrările de excavații ; $A = 2,00$ m. Inventar : fragmente ceramice diverse, neîntregibile.

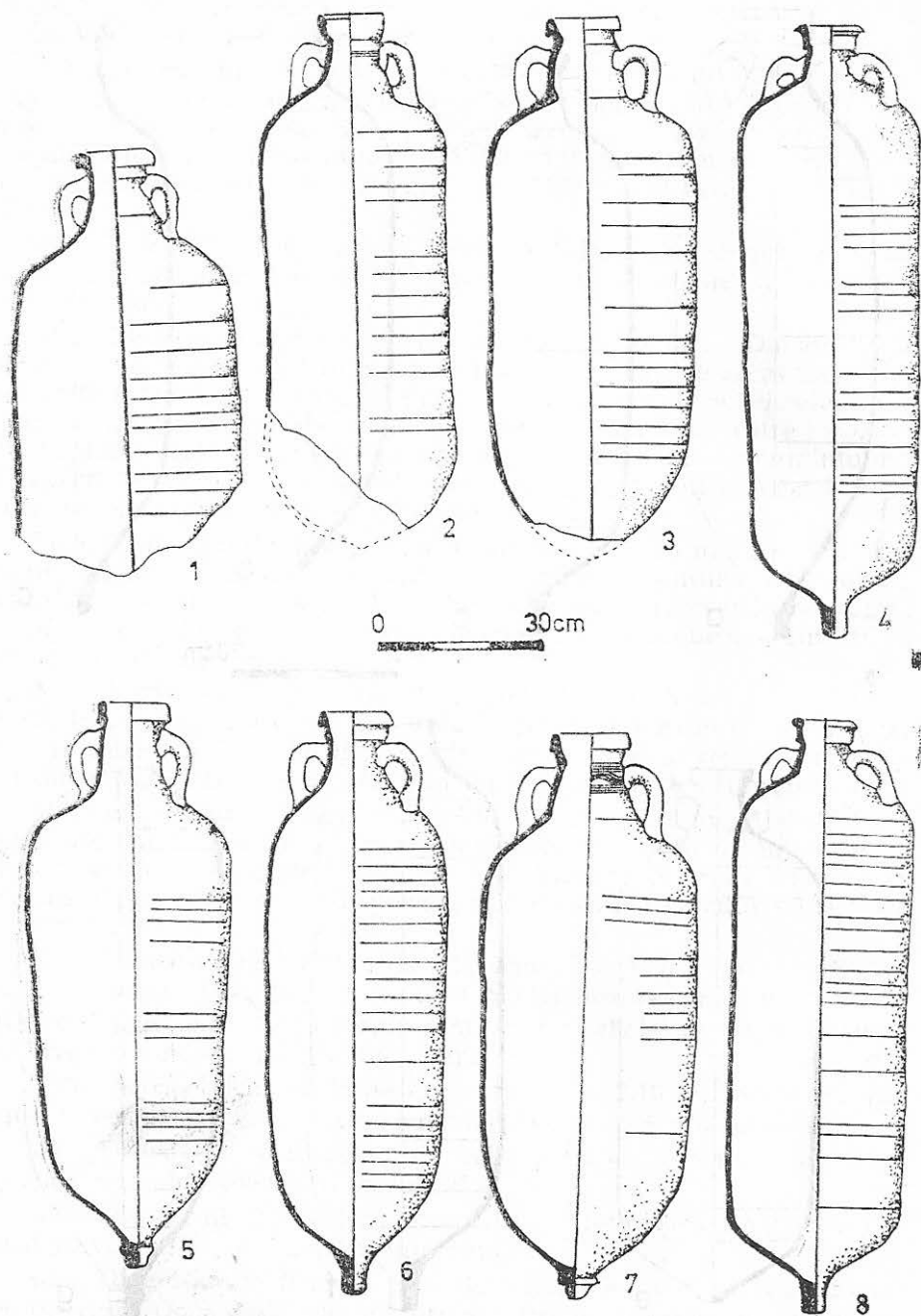
M95. Distrus de excavator ; $A = 2,10$ m. Inventar : fragmente ceramice provenind de la o amforă întregibilă.

M96. Dimensiunile firidei : $L = 1,16$ m ; $l = 1,00$ m ; camera de acces distrusă. Două țigle blocau intrarea firidei, în care se găseau un schelet întins direct pe stratul de loess ; minile pe piept. Orientarea

Planșa 6. Amfore cilindrice tip „torpilă” (M 102—103). Prin context se datează la sfârșitul secolului IV — secolul V e.n.

a. capacitate 66,7 litri; b. 70,3 l; c. 67,9 l; d. 63,1 l; e. 74,2 l; f. 70,1; g. 67,9 l.

Planșa 7. Amfore cilindrice tip „torpilă” (M 104).

mormintului : V-E. Inventar : partea superioară (gît și două toarte) de la o amforă cilindrică — tip „torpilă” — fragmente ceramice provenind probabil de la o oală și un mic fragment de sticlă.

M97. Dimensiunile firidei : $L = 2,05$ m ; $l = 1,50$ m ; camera de acces excavată ; $A = 2,20$ m. În firida închisă de două țigle așezate pe o lespede de calcar de culoare albă s-au găsit două schelete întinse direct pe pământ, orientate V-E. Inventar : unguentariu de sticlă fusiform, depus în zona capului, între schelete, și mici fragmente ceramice provenind de la amfore (cel puțin două exemplare) — neîntregibile. Deasupra și sub schelete s-a observat un strat de arsură (probabil pentru purificare).

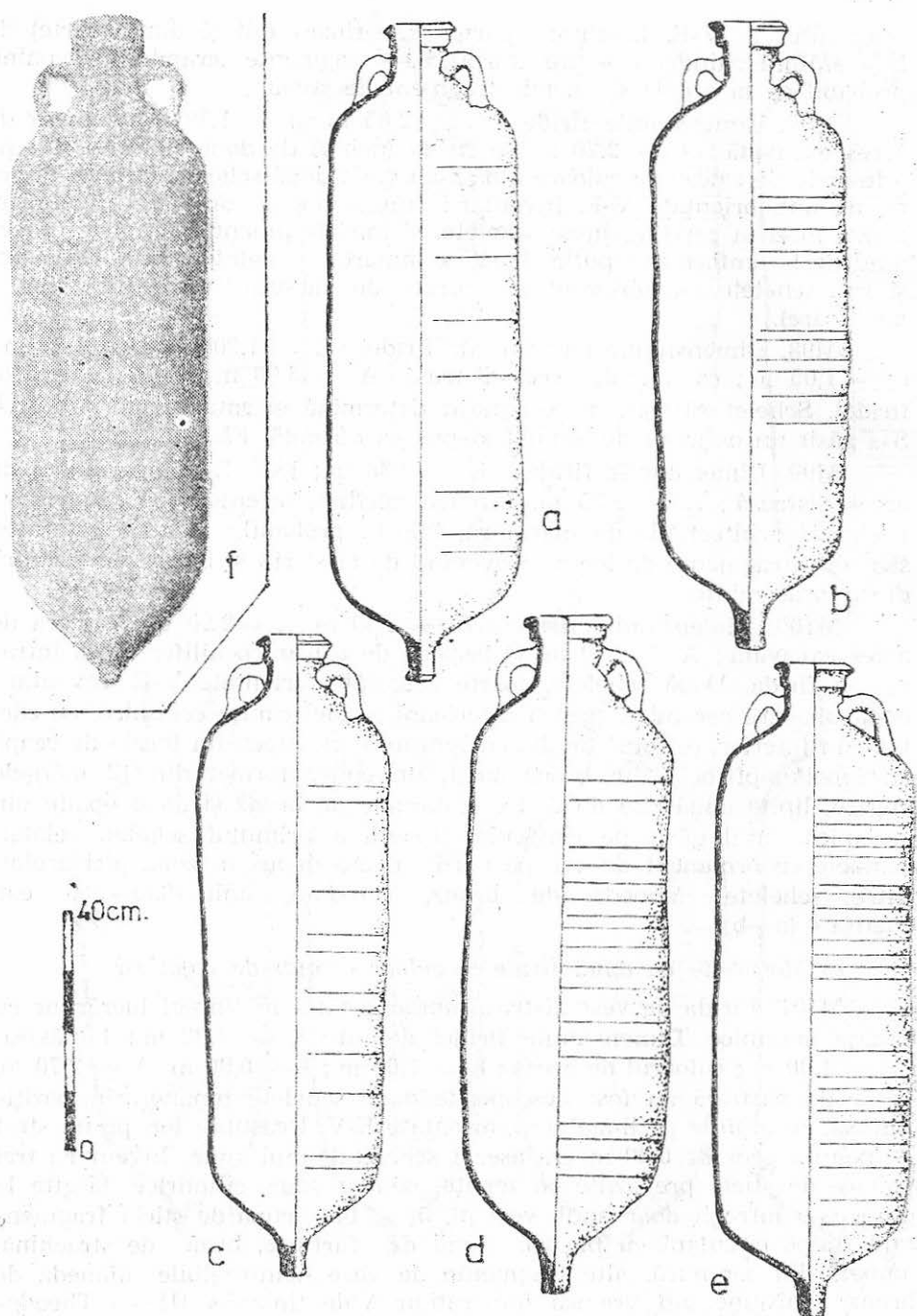
M98. Dimensiunile păstrate ale firidei : $L = 1,30$ m ; $l = 1,07$ m ; $h = 1,05$ m ; camera de acces distrusă. $A = 3,00$ m. Țiglă la capătul firidei. Schelet răvășit, nu s-a putut determina orientarea mormintului. S-a găsit un os mare de animal, depus ca ofrandă. Fără inventar.

M99. Dimensiunile firidei : $L = 2,38$ m ; $l = 1,78$ m ; camera de acces distrusă ; $A = 2,35$ m. Schelet calcifiat, orientat V-E. Inventar : fragment arhitectonic de marmură, folosit, probabil, pentru așezarea sicriului, fragmente de lemn, provenind de la sicriu și bucăți de țesătură din îmbrăcăminte.

M100. Dimensiunile firidei : $L = 2,30$ m ; $l = 2,00$ m ; camera de acces excavată ; $A = 2,80$ m. O lespede de calcar cochilifer bloca intrarea în firidă. Două schelete, foarte calcificate, orientate V-E. Inventar : două ulcioare ceramice, partea inferioară a unei cănițe ceramice, cu cărbuni în interior, o fibulă de dimensiuni mari cu capete în formă de ceapă (Zwiebelknopffibel), din bronz aurit, un colier format din 12 mărgelile sferice, lipite două câte două, trei cataramă de bronz și două opaițe din ceramică, unul găsit pe clavicula dreaptă a primului schelet, celălalt (ambele cu ornament de ove pe bordură) era depus în zona picioarelor, între schelete. Monedă de bronz, corodată, anii 330—335 e.n. Planșa 4 (a—b).

e) Morminte cu două firide și culoar comun de legătură

M101. Firida de vest distrusă aproape total în timpul lucrărilor cu utilaje mecanice. Dimensiunile firidei de est : $L = 1,80$ m ; l (păstrată) $= 1,00$ m ; culoarul de acces : $L = 1,00$ m ; $l = 0,90$ m. $A = 2,70$ m. În firida păstrată au fost descoperite două schelete umane, în poziție întinsă, cu miinile pe lângă corp, orientate E-V. Deasupra lor, pe un strat de pământ gros de 0,20 m era așezat scheletul unui ciine. Inventar : trei pahare de sticlă prevăzute cu tortițe, pentru șnur, cilindrice, lărgite la gură, (s-a întregit doar unul, vezi pl. 5f și 14c), cupă de sticlă fragmentară (talpă circulară cu picior), fund de farfurie, buză de strachină, ambele din ceramică, alte fragmente de vase neîntregibile. Monedă de bronz, emisiune din vremea împăraților Valentinianus III — Theodosius II — 425—455 e.n.

Planșa 8. Amfore cilindrice tip „torpilă” (M 105).

M102. Dimensiunile firidei de est : $L = 1,99$ m ; $l = 1,65$ m ; dimensiunile culoarului de legătură : $L = 2,30$ m ; $l = 0,60$ m ; firida de vest : $L = 2,30$ m ; $l = 1,20$ m. În firida de est au fost descoperite scheletele a trei adulți în poziție întinsă, cu oasele foarte măcinate, orientate E-V. În jurul craniilor celor două schelete din margini au fost observate, din creștet și până spre bărbie, fire de aur extrem de fine, provenind probabil de la fileuri (plase) pentru strângerea părului. În firida de vest au fost descoperite scheletele a doi adulți, de asemenea măcinate, în poziție întinsă, având orientarea E-V și, lângă picioarele celui din mijloc, scheletul unui copil așezat invers, cu craniul la vest și picioarele la est. Inventar : patru amfore cilindrice tip torpilă, (pl. 6 a-b-c-d), alte numeroase fragmente de amfore ornamentate cu striuri sau „coaste“, fragmente de vase de bucătărie tipice (unele cu urme de ardere secundară), capac de vas improvisat dintr-un fragment ceramic, fusaiolă de lut, fragmente de tigle și olane, așchii de marmură, mici fragmente de vase de sticlă, bucăți de cărbune, oase de animale și păsări, numeroase scoici, vertebră de pește, monedă de bronz corodată.

M103. Distrus parțial de lucrul cu utilaje mecanice. Dimensiunile firidei de vest : $L = 2,16$ m ; $l = 1,39$ m ; adâncimea la care a apărut firida : 3,20 m. În firidă erau mai mulți înhumați, ale căror schelete erau răvășite. Orientare : V-E. Inventar : trei amfore cilindrice tip „torpilă“. Pl. 6 (e-f-g).

f) Morminte cu trepte de acces și amfore torpilă depuse în puțul de intrare

M104. Surprins și distrus parțial de lucrul cu utilaje mecanice. $A = 5,05$ m. Dimensiunile gropii propriu-zise : $L = 4,00$ m ; $l = 0,92$ m. $A = 1,45$ m. Au apărut doar resturi din scheletul unui adult, având craniul la est și privirea spre vest. La est, o mică firidă ($L = 0,70$ m ; $l = 0,58$ m ; $h = 0,59$ m) în care au apărut doar ofrande (oase de ovine și câteva fragmente ceramice de vase de uz). Accesul se făcea cu ajutorul a 10 trepte tăiate în loessul natural, având înălțimea între 0,26—0,55 m și lățimea între 0,37—0,52 m. Inventar : 8 amfore torpilă (3 întregi depuse în puțul de acces, celelalte 5 întregite din fragmentele aruncate în groapă) (Pl. 7), fragmente de amfore ornamentate cu striuri adâncite sau „coaste“, partea inferioară a unei cupe de sticlă cu picior (pl. 5 c), alte fragmente de vase de uz, ceramice, două mici fragmente de țiglă și olană, numeroase oase de animal (ovine și bovine), fragment din acoperișul în două ape a unui sarcofag de calcar cochilifer, așchii de piatră și marmură, monedă de bronz corodată (emisiune între anii 383—392 e.n.). Groapa mormintului era marcată printr-o lespede masivă de calcar cochilifer (având dimensiunile $2,80 \times 1,20 \times 0,25$ m), așezată aproximativ pe mijlocul acesteia, la adâncimea de 2,00 m.

M105. Este vorba de fapt de un mormânt colectiv, cuprinzând la est o groapă lungă de 4,85 m și înaltă de 2,50 m, având vatra situată la 3,10 m adâncime față de nivelul actual de călcare, iar la vest o nișă cu dimensiunile $L = 1,90$ m ; $l = 1,20$ m, înălțime = 0,90 m. În nișă s-a descoperit

un schelet de adult, orientat N-S (picioarele la nord). La picioarele sale se afla partea inferioară a unei amfore avînd cărbune ars în interior, iar în zona bazinului fundul unei amfore torpilă. Accesul în nișă se făcea cu ajutorul a 5 trepte, tăiate direct în loessul natural, avînd dimensiuni între 0,70—0,80 m lățime și 0,23—0,53 înălțime. Partea de sus a gropii era plină cu oase de adulți și copii aruncate în dezordine (s-au recuperat 40 de cranii), semn al reînhumării lor. De sus și pînă jos, inclusiv printre oasele sus-amintite, erau aruncate numeroase fragmente de amfore cilindrice „torpilă“, care au putut fi întregite (în final, 8 la număr) (Pl. 8). Alte obiecte : amforetă ovoidală (pl. 9, e) fără toarte, arșă secundar, amforă mijlocie cilindrică, (pl. 9, a-b-c), inel de fier, cataramă de fier, vîrf de săgeată din bronz, fibulă din metal aurit, verigă de bronz, cuie de fier cu urme de lemn de sicriu și ținte de încălțări, din fier, monedă de bronz de la Constantius II (anii 355—360 e.n.).

g) *Morminte de incinerare*

M106. A = 0,50 m. Distrus în timpul lucrărilor. S-a putut constata în profil, doar faptul că era un mormînt cu ardere pe loc, prevăzut cu șant de tiraj. Fără inventar.

* * *

INVENTARUL FUNERAR

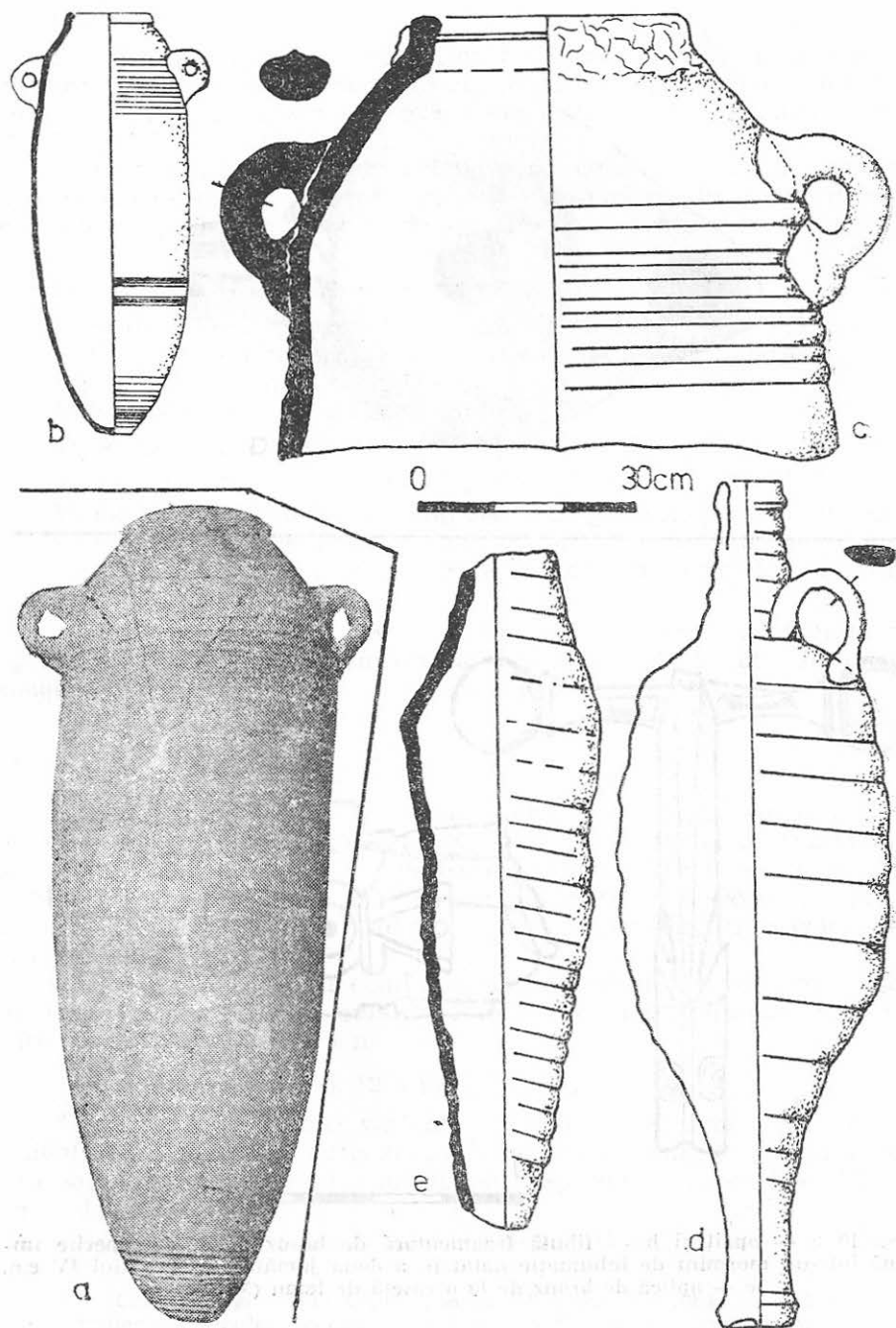
Prima constatare care se impune în urma acestei succinte enumerări constă în aceea că din cele 106 morminte descoperite în anii 1987 și 1988 în zona menționată, numai 26 nu conțin nici un fel de inventar funerar (cifra care s-ar putea diminua și ea dacă avem în vedere că multe dintre acestea au fost deranjate sau distruse, deci obiectele care puteau exista s-au pierdut). Celelalte 80 conțineau măcar un singur element de inventar, fie depus în mod special alături de înhumați, fie provenind din obiectele personale, vestimentare sau de podoabă.

Se poate spune, deci, de la început, că a fost recuperat un inventar funerar relativ bogat, interesant — în ciuda caracterului său relativ comun și că factura sa este tipic provincial romană⁵.

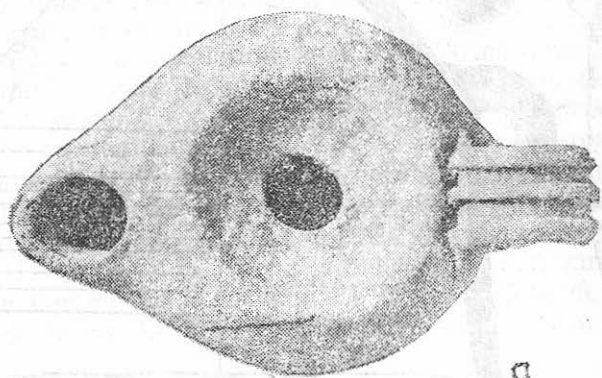
Categorii de materiale

Vasele de ceramică reprezintă partea cea mai bogată din totalul descoperirilor, după care urmează sticla; obiectele de metal, puține la număr, sînt constituite din cîteva fibule și cataramae, brățări și inele de fier sau bronz, doi cercei de aur și cîteva lame de cuțit din fier.

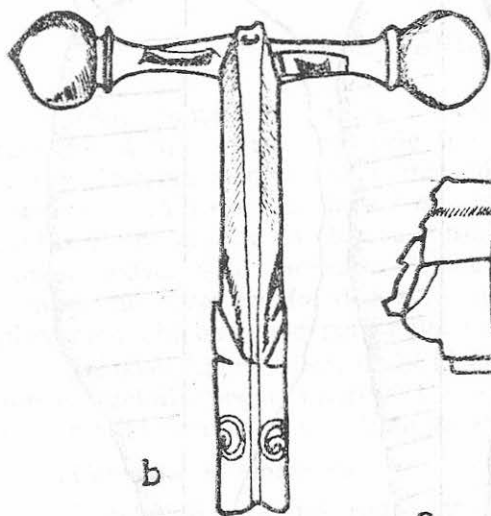
⁵ Întrucît spațiul nu ne permite, avînd în vedere faptul că pentru datarea celor mai multe dintre materiale dispunem de repere cronologice ferme, ne-am mărginit să cităm numai unele titluri din bibliografia necesară, foarte bogată.

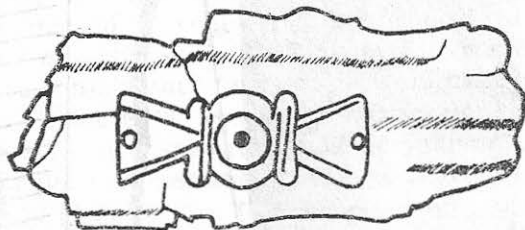
Planșa 9 (a—b—c). Amforă cilindrică mijlocie (M 105); d = amforetă ovoidală cu toartă, dintr-un mormînt distrus e = amforetă ovoidală fragmentară (M 10).

a

b

c

0

4cm.

Plonșa 10 a — opaiț și b — fibulă fragmentară de bronz aurit, descoperite împreună într-un mormint de înhumație datat în a doua jumătate a secolului IV e.n.
c — aplică de bronz de la o casetă de lemn (M 70).

Ceramica

Deși pentru anumite categorii, există doar puține exemple, ele sînt suficiente pentru a stabili seria foarte largă a recipientelor destinate uzului curent (băut și servit la masă) sau conservării proviziilor (îndeosebi lichide), în secolele II—IV e.n. la Tomis.

Platouri (pl. 11, a-b). Dim. : dm = 16,5 cm ; în. = 1 cm. Ceramică roșie cărămizie, ușoară și densă, angobă omogenă ca un firnis. Produse de calitate superioară, probabil de import. Descoperite într-un mormînt distrus.

Date : sec. II e.n.

Strachină. Fund concav. Dim. : dm = 18 cm ; în. = 4,5 cm. Ceramică de bună calitate, acoperită la interior de angobă omogenă.

Date : prin context : sec. II e.n.

Boluri. Sînt prezente două variante :

1) bol de formă hemisferică și fund inelar (pl. 11 c)

2) bol cu buză verticală înaltă și două tortițe (M ; pl. 11 d).

Prima variantă este lucrată din ceramică gălbuie, poroasă, acoperită cu angobă roșie, omogenizată în interior. Dim. : în. = 4,5 cm ; dm. = 13 cm. Descoperit în mormînt cu o monedă din timpul împăratului Hadrian.

A doua variantă, din care posedăm 4 exemplare, este lucrată din argilă roșie-cărămizie de bună calitate, acoperită de angobă roșie, mai omogenă în interior. Pe buză, 3 caneluri adîncite.

Date : sec. III e.n.

Cănițe cu corp ovoidal

Buza îngroșată și ușor evazată, fundul ușor adîncit sau profilat ca un picior inelar. Dim. : în. 9 cm ; dm. max. = 9—9,5 cm. Toarta mică este lipită chiar de buză sau la baza acesteia. Formă des întîlnită în descoperirile noastre, caracteristică pentru așezări din Dobrogea, nordul și sudul Dunării, pentru o întinsă arie a imperiului, în secolele II—III e.n.⁶ (pl. 11 e).

Există și varianta cu caneluri puternic reliefate pe corp, toarta lipită sub buză (pl. 11 f) cunoscută în numeroase exemplare și datată către sfîrșitul secolului III e.n.⁷

Oale de bucatărie. (Pl. 12 a-b)

Reprezintă de fapt o variantă a tipului precedent (căni cu corp ovoidal, una sau două toarte, ornamentate cu caneluri la partea superioară sau inferioară) avînd dimensiuni sporite : în. = 9,5—12 cm ; dm. : 10,5—14 cm.

Contextul permite încadrarea lor secolul III e.n.⁸

⁶ C. Chera-Mărgineanu, Virgil Lungu, Pontica, 17, 1984, p. 114.

⁷ Ibidem, exemplar socotit de autori „oală mică de bucatărie”.

⁸ Ibidem.

Căni (tip oenochoe) (Pl. 12 c)

Disponem de două exemplare identice, cu corp ovoidal, înalt și fund inelar, buză lobată; angobă roșie pe jumătatea superioară a recipientului. În : 19—20 cm; dm. : 12,5 cm.

Formă cunoscută la Tomis și din descoperiri mai vechi, databilă în secolul II e.n. (în cazul de față, în context cu monedă de bronz de la Hadrian).

Ulcioare

Sîntem în posesia a 4 exemplare de dimensiuni mijlocii, care pot fi socotite variante ale aceluiași tip de vas de formă ovoidală și gură pîlnie, prevăzut cu toartă.

Ulcioare cu fund inelar (Pl. 4 a-a'-a"). În : 16 cm; dm. : 12 cm. Lut de culoare roșie cărămizie, dens, greu, angobă gălbuie.

Datarea : sec. IV e.n. este asigurată prin context (descoperite cu fibulă cu capete în formă de ceapă și monedă de bronz, emisă între anii 330—335 e.n.).

Ulcioare cu picior îngust și pereți foarte subțiri (Pl. 12 d)

Ambele provin dintr-un mormînt deranjat.

Caneluri înguste pe corp. În. = 11,1 cm; dm. = 9,5 cm.

Sînt apariții comune la Histria, Tomis și Callatis, considerate din cauza fragilității și dificultății de stabilitate, ca făcînd parte din categoria obiectelor confecționate special pentru a fi depuse în morminte⁹.

Datarea : sec. IV e.n.

Amforete cilindrice cu picior, prevăzute cu o toartă (Pl. 9 d și 12 e)

Au fost recuperate două exemplare, cel întreg, din păcate, provenind dintr-un mormînt distrus, astfel că nu ne este cunoscut contextul. Angobă groasă și grea, gălbuie, caneluri puternic reliefate pe corp și pe gîtul prevăzut cu buză înaltă. Dim. : în. = 35,8 cm; dm. = 11,8 cm.

Al doilea exemplar poate fi socotit o variantă a acestui tip, deși îi lipsesc toarta, buza și piciorul (pl. 9 e). Are corpul mai alungit, argila, de bună calitate, roșie-cărămizie și caneluri pronunțate, de sus și pînă jos¹⁰. Urme puternice de ardere secundară. Descoperit într-un mormînt colectiv de înhumatie (un gen de groapă comună sau, mai degrabă, osuar) cu 40 de cranii omenesti.

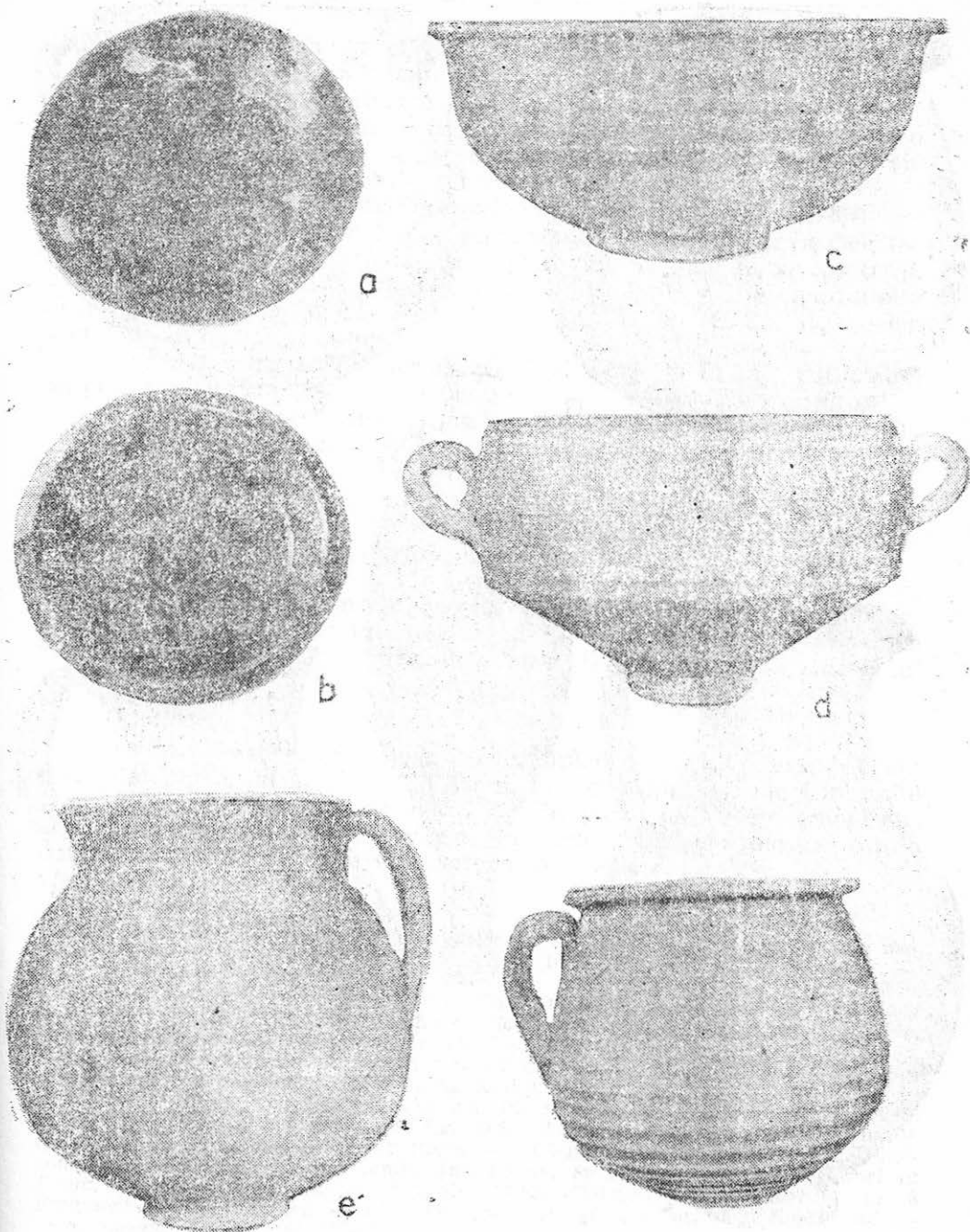
Datarea : prin context (inclusiv monedă emisă între anii 355—360), ultima parte a secolului IV e.n., eventual chiar începutul sec. V e.n.

Amforă cilindrică cu fundul subțiat și rotunjit.

S-a putut reconstitui un exemplar aruncat ca ofrandă în fragmente în mormîntul colectiv sus-amintit (M105; pl. 9, a-b-c), dar fragmente

⁹ Multe dintre ele poartă pe gît inscripții — urări pentru viața viitoare a defunctului. Cf. Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele VI—XIII descoperite în România*, Buc., 1976, p. 92—93, nr. 56—57, p. 96, p. 141, nr. 96 și p. 142, nr. 97.

¹⁰ Mulțumim pe această cale colegului A. Opaît de la Muzeul Deltei Dunării Tulcea pentru desenul făcut și informațiile relative la această formă despre care există supoziția că era piesă etalon pentru calitatea lichidelor conținute în recipiente mai mari.

Plansa 11 a—b Platouri ceramice dintr-un set de 4, descoperite într-un mormînt de înmormîntare deranjat. Sec. II e.n.; c — bol hemisferic; d — bol cu buză verticală și două toarte. Sec. III e.n. e — căniță cu corp ovoidal. Sec. II—III e.n.; f — căniță cu caneluri pe corp. Sf. sec. III e.n.

Planșa 12 a — b Vase de bucătărie. Sec. III e.n.; c — Cană (tip oenochoe). Sec. II e.n.; d — ulcior cu picior îngust și pereți subțiri. Sec. IV e.n.; e — amforetă cilindrică cu picior și toartă.

similare s-au găsit și în alte câteva morminte. Argilă densă și grea, roșie-maronie, toarte mici, buza improvizată printr-o fățuire sumară. Dim. : în. = 67 cm ; dm. = 20,5 cm.

Recipientul se încadrează într-o serie cunoscută în Dobrogea, prin două exemplare de la Histria avînd inscripții realizate cu vopsea roșie pe corp, în limba greacă, datate în secolele V—VI e.n.¹¹.

Amfore cilindrice de mare capacitate (tip „torpilă”). (Pl. 6-7-8).

Este categoria cea mai bine reprezentată în descoperirile ce fac obiectul prezentării de față (27 exemplare întregi sau aproape întregi, provenind, 8 din M 103¹², cîte 3 în M 101—102 și 104 și cîte una din alte 10 morminte M 58, M 62, M 66, M 75—77, M 79, M 83, M 95—96). Dim. : în. = 1—1,20 m ; dm. = 31—42 cm.

Luînd în considerație forma buzei și a piciorului, se pot stabili cel puțin trei variante ale acestei forme :

1. Amfore cu gît cilindric, înalt și picior abia pronunțat (pl. 8, f) ;
2. Amfore cu buză înaltă și toarte lipite la mijlocul gîtului (pl. 7,3 și 7) ;

3. Amfore cu buză înaltă și toarte lipite sub buză (pl. 6-a-b-c-d-e). Argilă roșie cărămizie, de brună calitate, densă și grea, angobă și gălbuie mai mult sau mai puțin uniformă, de sus pînă jos.

Datarea acestei forme, bine cunoscute în descoperirile mai vechi de la Tomis este, în general, secolul IV e.n.¹³. Pentru aceeași datare opinează contextul mormîntului M 103 (inclusiv monedă), deși pentru exemplarele 1—8 există similitudini datate larg în sec. IV — începutul sec. VI e.n.¹⁴.

Opaite

Au fost descoperite în total 16 exemplare, toate din ceramică, din care cîte două în M 71 și M 100, iar în alte douăsprezece morminte cîte unul. Putem preciza, de asemenea, că din punct de vedere cronologic, acestea aparțin secolelor II—IV e.n., în unele cazuri ele folosindu-ne la datarea complexelor funerare în care au fost descoperite¹⁵.

¹¹ Em. Popescu, *op. cit.*, p. 169.

¹² Desenele și informațiile referitoare la 8 exemplare ne-au fost transmise de A. Opaît căruia îi exprimăm încă o dată întreaga noastră grațitudine.

¹³ V. Barbu, *op. cit.*, p. 53.

¹⁴ Pl. 1 ; D.P.S. Peacock, cap. 5 — *The Amphorae: typology and chronology* in M. G. Fulford, D.P.S. Peacock, *Excavations at Carthage: The British Mission*, vol. I, 2, 1984, p. 133, forma 52, nr. 68, fig. 70/68, datată 450—475 ; J. D. Riley, *The Coarse Pottery from Berenice, Excavations at Sidī Kurebīsh Benghazi (Berenice)*, vol. II, Supplements to Libya Antiqua V, p. 204, fig. 87/282 datată la sfîrșitul sec. V sau începutul sec. VI e.n. Pl. 2 : aceeași datare ; Pl. 3 : D. P. S. Peacock, *op. cit.*, p. 133, forma 49, fig. 39/64, datată (larg) între 425—500 e.n. Pl. 5 Topraichioi, cca. 440—450 e.n. : Roma — D. Whitehouse et „The schola Praeconum”, *The Coins, Pottery, Lamps and Fauna, Papers of the British School at Rome*, vol. 50, 1982, p. 69, nr. 128, fig. 10/128. Datare : 430—440 e.n. Pl. nr. 8 Fragment de la Berenice — cf. Riley, *op. cit.*, p. 234, nr. 388, fig. 95/388 — Miscellaneous deposit, sec. IV—V e.n.

¹⁵ Pentru majoritatea lor, am cerut relații suplimentare colegului C. Ionomu de la Muzeul de istorie a Moldovei, din Iași, specialist reputat în materie. Îi mulțumim încă o dată pentru promptitudinea cu care ni le-a oferit.

Vom prezenta dintre acestea doar exemplarele cu valoare de prototip.

1. *Opaiț cu ciocul rotund și discul concav*. Dim.: L = 7,8 cm; dm.: 6,3 cm; în.: 2,7 cm. Lut cărămiziu, angobă roșie neuniformă, arsă parțial până la brun. Pe discul spart se mai păstrează imaginea în relief, incompletă a unui taur. Pe bordură, ornament de alveole slab imprimate. Opaițul aparține unei serii bogat documentate în Dobrogea, datate în secolele II—III e.n.¹⁶.

2. *Opaiț cu ciocul cordiform și discul ornamentat*.

Dim.: L = 7,4 cm; dm.: 6 cm; în. = 2,3 cm. Lut de bună calitate. La partea de jos a discului spart se mai păstrează piciorul unui crater. Aceeași serie ca precedentul (la noi în mormînt cu monedă Hadrian).

3. *Opaiț cu corp rotund și disc concav* (Pl. 13 a-b). Dim.: L = 7,8 cm, dm. = 5,6 cm; în. = 2,5 cm. Lut cărămiziu, de bună calitate, angobă roșie arsă deasupra pînă la negru. Pe disc ornament de rozetă; la capătul fiecărei roze s-a practicat cîte o incizie circulară. Pe fund a fost imprimat un chiorchine de strugure.

Datarea: secolele II—III e.n.¹⁷.

4. *Opaiț cu corpul alungit și discul mic* (pl. 10, a).

Dim.: L = 8 cm; dm = 5,5 cm; în. = 3,2 cm. Întreg. Lut cărămiziu, angobă roșie păstrată mai bine pe disc. Reprezintă varianta ornamentată a tipului XXVI, datat în secolele III—IV e.n.¹⁸.

La noi descoperit împreună cu două vase de sticlă și o fibulă cu „capete de ceapă“ ce permit atribuirea sa celei de-a doua jumătăți secolului IV e.n.

5. *Opaiț mijlociu cu corpul rotund și toartă lamelară*

Dim.: L = 9,4 cm; dm. = 7 cm; în. = 3,5 cm. Lut cărămiziu, cu mici particule calcaroase în amestec, angobă roșie mai uniformă deasupra. În jurul orificiului de umplere, spart, bobite în relief. Produs local, derivat din lucernele atice importate¹⁹. (Pl. 4 b).

Datarea: prima jumătate a secolului IV e.n.; prezumată de C. Iconomu²⁰, confirmată la noi prin descoperirea în mormînt a unei monede de bronz emisă între anii 330—335 e.n.

6. *Opaiț mijlociu cu corpul rotund și toartă lamelară* (Pl. 4 c).

Dim.: L = 9,5 cm; dm. = 6,7 cm; în. = 3,5 cm; discul spart. Lut cenușiu, cu particule mici calcaroase, vopsea brună mai omogenă deasupra. Pe bordură, ornament de bobite în relief. Descoperit împreună cu precedentul, aproape identic, aceleași caracteristici și datare.

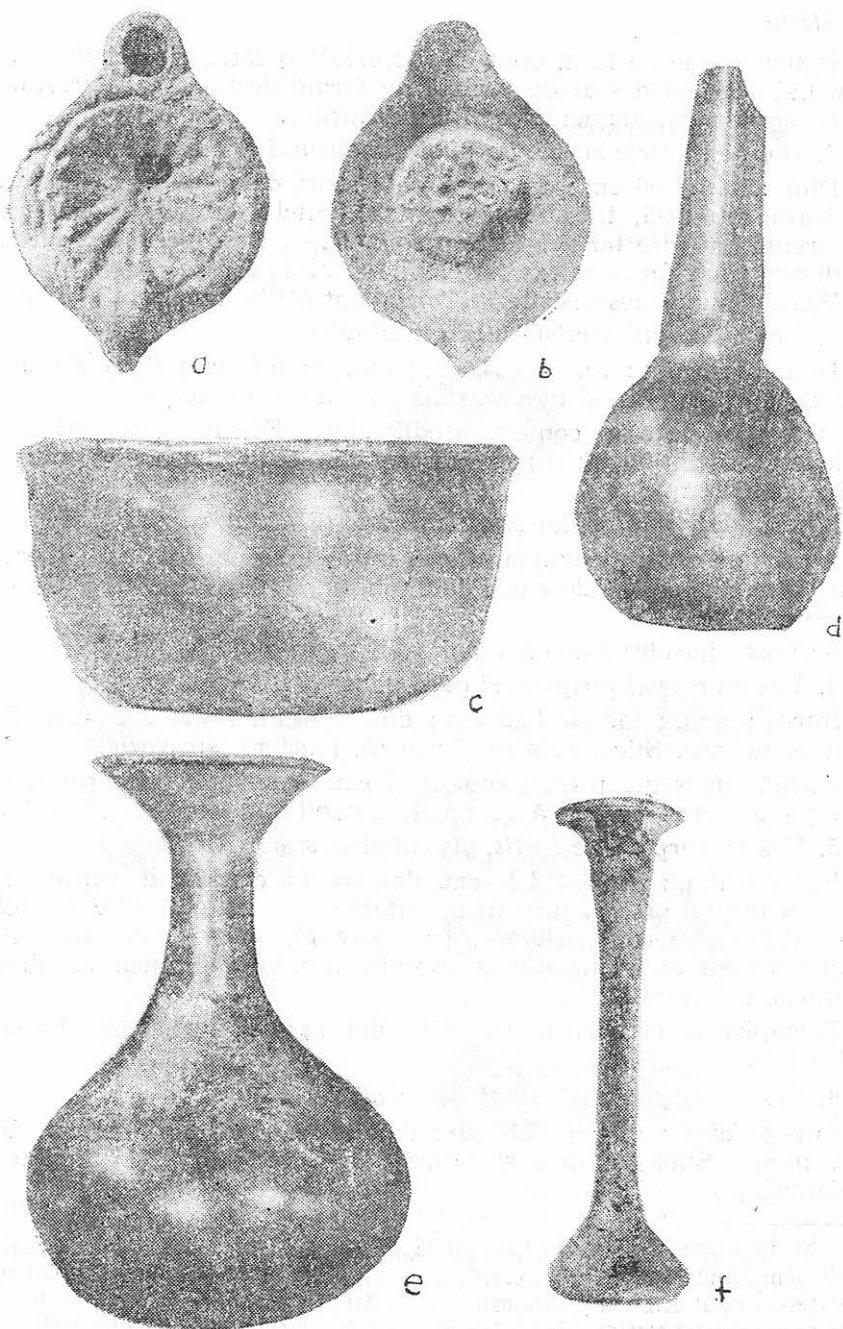
¹⁶ C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Constanța, 1967, p. 18, tipul XX, p. 96 și 120, fig. 124, nr. 441.

¹⁷ Idem, p. 108, nr. 540 și p. 121, fig. 130.

¹⁸ Idem, p. 24.

¹⁹ I. Perlzweig, *Lamps of the Roman Period, The Athenian Agora*, vol. VII, 1961, nr. 283—284, p. 90—95.

²⁰ Pe baza cercurilor concentrice de pe fund; of. C. Iconomu, *Pontica*, 3, 1970, nr. 4, p. 240, 242, fig. 8—9; nr. 5, p. 242, fig. 10—11; nr. 6, p. 242, fig. 12—13, precum și p. 252.

Planșa 13 a — b — opaiț. Sec. II—III e.n.; c — bol hemisferic. Sec. II e.n.; d — vas cu corp globular și gît cilindric; e — vas cu corp piriform și gura-pilnie. Sec. II—III e.n.; f — unguentariu cu corp conic. Sec. II e.n.

Sticla

Putem spune de la început că reprezintă o categorie relativ bogată, cuprinzând o gamă destul de variată de forme destinate atât uzului curent, cât și păstrării unguentelor și parfumurilor.

7. *Bol hemisferic adânc, de mici dimensiuni* (Pl. 5 a și 13 c)

Dim. : în. = 50 cm ; dm. = 9 cm ; spart de presiunea pământului, lipit. Buză rotunjită, trasă ușor în afară. Sticlă subțire, ușor verzuie, transparentă, cu rare bule de aer în compoziție. Descoperit într-un mormânt distrus, deci fără context care să ne ajute la datare.

Piese similare descoperite la Tomis sînt atribuite secolului II e.n.²¹.

2. *Vas cu corpul semisferic și gît cilindric*

Dim. (păstrate) : în. = 8,4 cm ; dm. = 6,2 cm ; lipsă din gît și din buză. Sticlă subțire și ușoară, slab verzuie, străvezie.

Descoperit într-un context needicator. Forma este întâlnită în complexe ce se întind pe o mare distanță în timp (de la sfîrșitul sec. I pînă în sec. III e.n.²²).

3. *Vas cu corp globular și gît cilindric* (Pl. 13 d)

Avem un singur exemplar (lipsă buza) descoperit într-un mormânt distrus. Dim. : dm. = 8,20 cm. Fund concav, sticlă relativ groasă, alburie, străvezie.

Se poate încadra într-un tip databil în secolul II—IV e.n.²³.

4. *Vas cu corpul piriform și gură pîlnie* (Pl. 13 e)

Întreg ; dim. : în. = 13,2 cm ; dm. 7,5 cm. Fundul concav, buză inelară asimetrică. Sticlă subțire și ușoară, incoloră, străvezie.

Formă cunoscută pentru secolul II e.n.²⁴. La noi, în mormîntul de înhumăție cu cană ceramică și opaiț, databile în secolele II—III e.n.

5. *Vas cu corp sferic turtit, gît cilindric și gură pîlnie*

Întreg ; dim. : în. = 12,2 cm, dm. = 8,6 cm. Fund concav, buză inelară, realizată prin aducerea în interior a peretelui gîtului. Sticlă foarte subțire și ușoară, alburie, transparentă, slab irizată. Descoperit într-un mormînt de înhumăție în apropierea zidului de incintă, distrus de lucrările de termoficare.

Exemplarele recuperate în anii din urmă se datează în secolul III e.n.²⁵.

6. *Vas cu corpul sferic turtit și gît cilindric înalt*

Întreg ; dim. : în. = 11,5 cm ; dm. = 7,8 cm. Fund inelar, buza lărgită pîlnie. Sticlă subțire și ușoară, incoloră, străvezie. Similar cu precedentul.

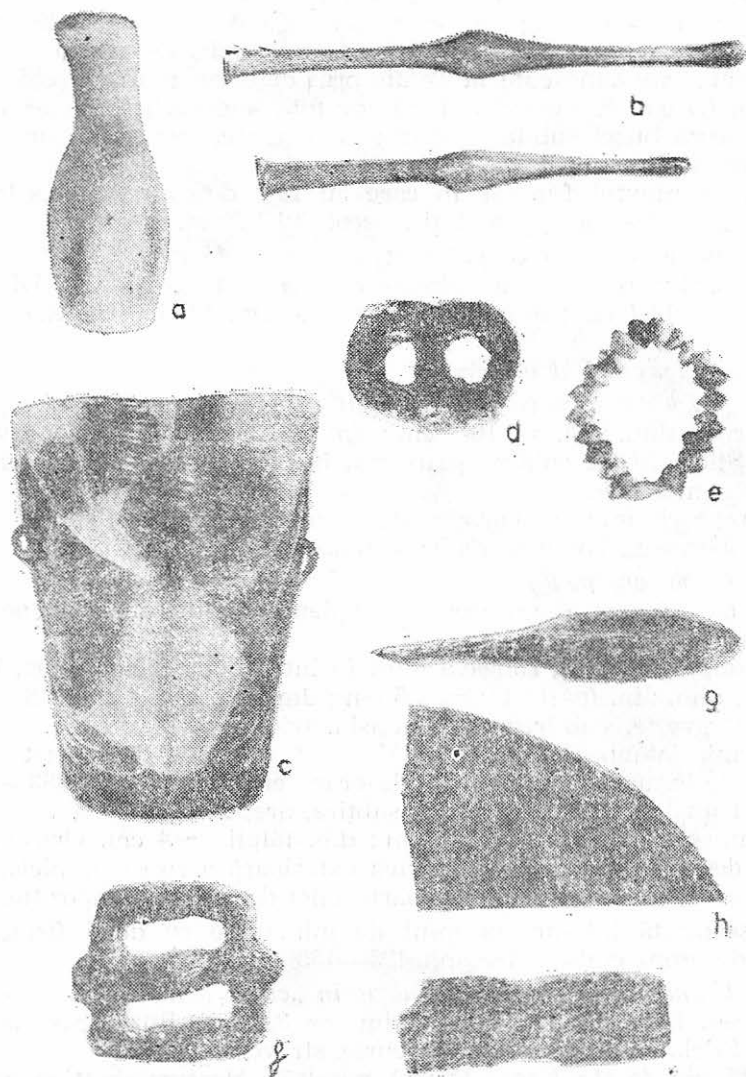
²¹ M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, 1968, tipul X, p. 40, nr. 33.

²² Idem, tipul XLV, p. 97, nr. 176.

²³ Idem, tipul XXVII, p. 61—62.

²⁴ Idem, tipul XXXIV, p. 72, nr. 107.

²⁵ Idem, tipul XXIX, p. 64, nr. 85.

Planșa 14 a — unguentariu cu corp cilindric în „cute“; b — unguentarii cu corp fusiform și „bulb“. Al doilea și al treilea sfert al secolului IV e.n.; c — pahar cilindric cu toarte pentru șnur. Sec. V e.n.; d—e — cataramă de fier și colier de mărgelă din sticlă, descoperite într-un mormânt databil în secolul IV e.n.; f—g — cataramă de fier și vîrf de săgeată din același metal, descoperite într-un mormânt databil în secolul IV e.n.; h — vîrf de unealtă din bronz; i — lamă de fier fragmentară, descoperită într-un mormânt databil în secolul IV e.n.

7. *Vas globular cu gura pîlnie și buză nefinisată*

Două exemplare, unul intact, celălalt spart de presiunea pămîntului; dim.: în. = 18 cm; dm. = 9,5 cm. Fund concav; sticlă subțire și ușoară, străvezie, slab verzuie, cu multe bule mici de aer în compoziție.

Forma este cunoscută la Tomis prin descoperiri mai vechi, databile în secolul III e.n.²⁶, dar exemplarele de față se deosebesc de aceasta doar prin prezența buzei subțiate, aparte neregulate, dovedind un artificiu tehnic tratat cu neglijență.

Prin contextul funerar în care au fost descoperite, vasele pot fi atribuite celei de-a doua jumătăți a secolului IV e.n.²⁷.

8. *Unguentariu cu corpul plat (în formă de disc)*

S-a putut recupera un singur exemplar, fragmentar. Dim.: în. (păstrată) = 14,4 cm; dm. fundului = 5,4 cm. Sticlă străvezie, alburie, ușoară.

Date : secolul II e.n.²⁸.

9. *Unguentariu cu corp conic și gît cilindric, înalt și subțire (Pl. 13 f)*

Întreg; dim.: în. = 10,1 cm; dm. = 3 cm. Fund concav, buză inelară. Sticlă foarte subțire și ușoară, incoloră, străvezie, cu bule mari de aer în compoziție.

Descoperit într-un mormînt de înhumatie distrus. Exemplare identice descoperite la Tomis se datează în secolul II e.n.

10. *Cupă cu picior*

Ca de obicei în cazul acestor recipiente fragile, am găsit doar două părți inferioare din două cupe:

a) talpă circulară, concavă mult în interior cu picior scurt, îngroșat globular; dim.: în. (păstrată) = 4,5 cm; dm. tălpii = 4,2 cm. Sticlă ușor gălbuie, străvezie, slab irizată, talpă asimetric trasă. Pl. 5 e.

Formă databilă în sec. III—IV e.n.²⁹. La noi, descoperit într-un mormînt de înhumatie cu monedă de bronz emisă între anii 383—392 e.n.

b) Talpă asimetrică cu picior subțire, drept

Dim.: în. (păstrată) = 3,6 cm; dm. tălpii = 4 cm. Ornament din trei fire de sticlă scurse de pe partea exterioară a cupei pe picior. Sticlă subțire verde, încărcată cu bule foarte mici de aer în compoziție.

Descoperită într-un mormînt de înhumatie cu două firide, avînd monedă de bronz emisă între anii 425—455 e.n.

11. *Unguentariu cu corp cilindric în „cute“ (Pl. 14 a)*

Întreg. Dim.: în. = 9 cm; dm. = 3,6 cm. Buza trasă asimetric în afară. Sticlă subțire și ușoară, alburie, străvezie.

Datarea: foarte largă. Formă numită „Mercury bottle“ apare în sec. I e.n., este frecventă în secolele II—III e.n., unele apariții la începutul secolului IV e.n.³⁰.

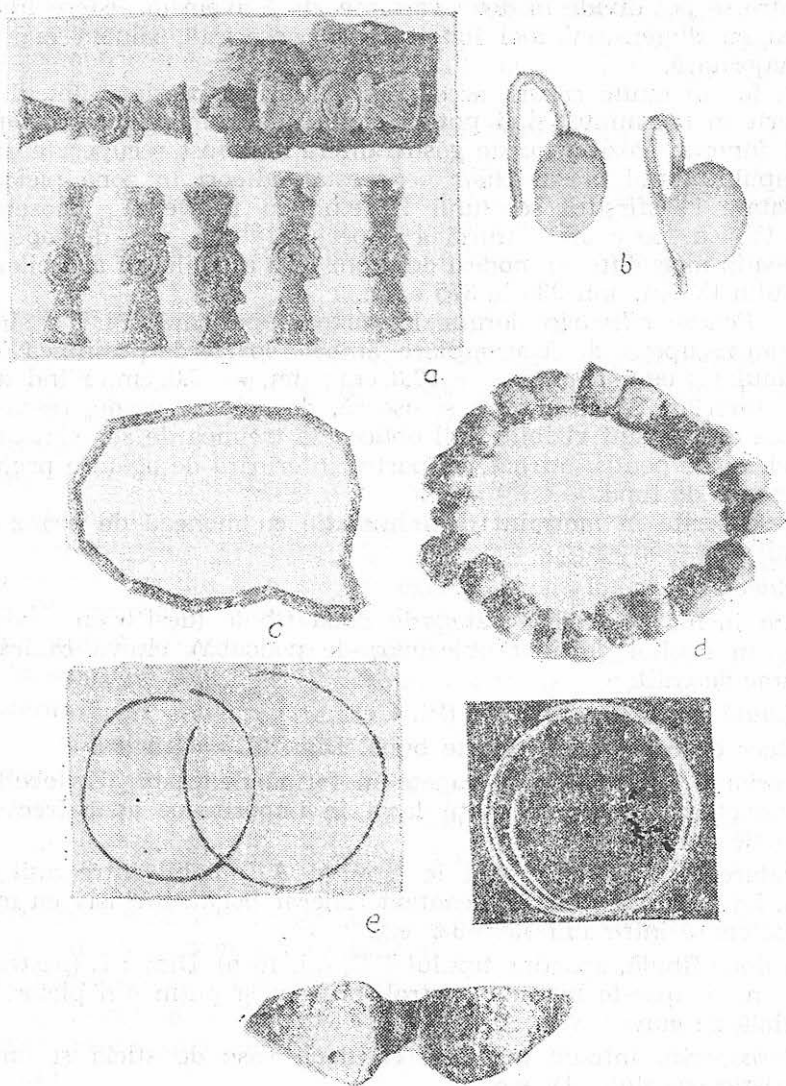
²⁶ Idem, tipul XXV, p. 58, nr. 69.

²⁷ Au fost descoperite cu o fibulă cu capete în formă de ceapă încadrată în tipul 4, varianta B. Vezi mai departe.

²⁸ Mihai Bucovăla, *op. cit.*, p. 103, nr. 196.

²⁹ Idem, tipul XII, p. 43.

³⁰ Idem, tipul XLIV, p. 96, nr. 172.

Planșa 15 a — aplice de metal pentru casetă; b — cercei de aur. Sec. III e.n.; c — colier de mărgelile hexagonale din sticlă albastră. Sec. III e.n.; d — colier de mărgelile rotunde, lipite câte două, dintr-un mormint databil în sec. IV e.n.; e — brățări de argint lucrate din verigă simplă, circulară; f — brățări de argint lucrate din verigă spiralată; g — brățară de argint cu capetele lățite.

12. Unguentarii cu corpul fusiform și „bulb” (Pl. 5 c—d, 14 b)

Reprezintă forma cea mai frecventă în descoperirile noastre de epocă romană târzie; au fost recuperate 18 exemplare, dintre care câte două în mormintele 87 și 91 și celelalte 14 în tot atâtea morminte, exem-

plare care se pot divide în două variante, dacă avem în vedere lungimea lor ; cea cu dimensiuni mai lungi și, în consecință, siluetă mai zveltă fiind majoritară.

În foarte multe cazuri, aceste unguentarii reprezintă unicul obiect descoperit în morminte, și îi putem atribui deci un anume rost predominant funerar. Poziția lor de găsim diferă : au fost recuperate atât din zona capului (unul plasat chiar pe acesta), altele în zona picioarelor.

Datate la sfârșitul secolului III e.n., cu frecvență deosebită în secolul IV e.n. pe o arie întinsă a imperiului³¹. La noi, descoperite de asemenea în morminte cu monezi de bronz (din al doilea și al treilea sfert al secolului IV e.n. anii 330 la 375 e.n.).

13. *Pahare cilindrice* lărgite la partea superioară (Pl. 5 f și 14 c).

S-au recuperat două exemplare, ambele sparte de presiunea pământului, unul întregit. Dim. în. = 10,3 cm ; dm. = 7,8 cm. Fiind adâncit mult în interior. Sticlă subțire și ușoară, de culoare verde, translucidă. La partea de sus sînt vizibile linii oblice ; la treimea de sus sînt aplicate trei mici toarte pentru atîrnat, cu partea inferioară de agățare prelungită pînă aproape de fund.

Descoperite în mormînt de înhumatie cu monedă de bronz emisă între anii 425—455 e.n.

Obiecte de metal

Am inclus în această categorie două fibule (deși vom avea mai departe un capitol destinat obiectelor de podoabă), cîteva cataramae și două lame de cuțit.

Fibulă din bronz, întreagă (Pl. 4 e)

Stare de conservare : foarte bună. Dim. : L = 8,5 cm.

Varianta a fibulelor cu capete în formă de ceapă (Zwiebelknopf-fibel) caracteristice pentru spații largi în imperiu, ce apar frecvent în necropolele romane tîrzii³².

Datate : se poate încadra în tipul 4 A, databil între anii 350—380 e.n. La noi, descoperită în context funerar bogat, inclusiv cu monedă de bronz emisă între anii 330—335 e.n.

A doua fibulă, aparține tipului 4 B, (pl. 10 b). Dim. : L (păstrată) = 6,30 m. Îi lipsește butonul central, precum și puțin din picior. Urme de poleială cu aur.

Descoperită într-un mormînt cu două vase de sticlă și un opait caracteristice secolului IV e.n.

Cataramae

Au fost găsite 5 exemplare, în total.

Cataramă cu inel turtit și placă circulară. (Pl. 4 f). Dim. : L = 4,3 cm ; dm. = 3,1 cm. Stare de conservare bună, cu excepția spinului, al cărui vîrf s-a pierdut. Se păstrează cele trei nituri care prin-

³¹ C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, Pontica, 17, 1984, p. 121.

³² E. Keller, Münchener Beiträge zur Vorund Frühgeschichte, Band 14, München, 1971.

deau catarama de cureaua propriu-zisă. Marginea plăcii ornamentată prin creștături oblice amintind un șnur, iar central, prin incizie-excizie, ornament geometrico-vegetal. Găsită cu fibula în formă de capete de ceapă și monedă emisă între anii 330—335 e.n.

Cataramă cu inel de formă ovală și placă rectangulară

Dim. : L = 4 cm, l (plăcii) = 2,2 cm (pl. 4 g).

Astfel de exemplare s-au mai găsit la Tomis în două morminte datate la sfârșitul sec. III e.n. și respectiv sec. IV e.n. Ele au o mare răspândire în necropolele orizontului cultural Cerneahov-Sintana de Mureș³³.

Descoperită în context funerar cu catarama precedentă.

Alte două catarama de bronz găsite într-un mormint distrus aparțin aceluiași tip (le lipsesc plăcile de armătură și chiar spinul). Dim. : dm. = 3 cm ; respectiv 1,8 cm.

Cataramă de fier (pl. 4 f)

Dim. : L = 3,2 cm. Formă ovală, spin gros și lat.

Un exemplar similar a fost descoperit la Tomis în ultima vreme într-un mormint datat în secolul VI e.n., dar analogiile cunoscute, atât din Dobrogea, cât și din Panonia, de exemplu, pledează pentru o datare mai timpurie, respectiv secolele IV—V e.n.³⁴.

Contextul funerar în care a apărut la noi se încadrează în secolul IV e.n. (monedă de bronz de la Constantius II, anii 355—360).

Cataramă de fier (pl. 14 d)

Întreagă (lungime = 3,2 cm).

Identică cu precedentă, aceeași datare.

A fost găsită într-un mormint de înhumatie deranjat, împreună cu un mic colier de mărgelă din sticlă (pl. 14 e).

Cataramă de fier (pl. 14 f)

Întreagă. Formă dreptunghiulară (3,5×3,5 cm). Groasă, spin masiv. Descoperită într-un mormint de înhumatie.

Virf de săgeată din fier (pl. 14 g)

Întreg. Lungime = 8,7 cm. Masivă, lucrată în trei muchii. Descoperit împreună cu cataramă de fier, menționată mai sus, aceeași datare (sec. IV e.n.).

Virf de unealtă din bronz (pl. 14 h)

Lungime = 8,6 cm, lățime = 5,5 cm.

Virf curbat jos, drept sus, dar neascuțit, provenind de la o unealtă sau armă, din care a fost tăiat. Piesă descoperită într-un mormint de înhumatie deranjat.

³³ C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, Pontica, 17, 1984, pp. 122 și 123, pl. 5, 48—49.

³⁴ Ibidem, p. 124.

Fragment de lamă de cuțit din fier (pl. 14 i)

Lungime = 7 cm, lățime = 2,5 cm. Oxidat mult, corodat.

Descoperit în mormîntul de înhumatie datat printr-o monedă de bronz emisă între anii 383—392.

Cuțit de fier

Rupt în două bucăți, corodat. Lungimea totală = 19 cm, lățime = 1,5 cm. Lamă îngustă asemenea unui pumnal. Descoperit într-un mormînt de înhumatie, împreună cu cîteva fragmente de amfore neîntregibile.

Un cuțit cu lamă de fier a fost recent descoperit la Tomis, într-un mormînt datat în secolele II—III e.n.; astfel de obiecte sînt frecvente în complexele funerare de tip Sintana de Mureș-Cerneahov din Muntenia³⁵.

Aplique de metal pentru casetă (pl. 10 c și 15 a). Lungime = 3,6 cm, lățime = 1,2 cm. Au fost recuperate, dintr-un mormînt de înhumatie fără context edificator, șapte exemplare identice, avînd marginile triunghiulare, iar în mijloc ornament în formă de cerc cu mijlocul marcat printr-o incizie.

Un singur exemplar are patru nituri mici de prindere (cite două pe fiecare parte); celelalte sînt prevăzute cu două asemenea nituri. S-a recuperat și o bucată de lemn din caseta respectivă.

Obiecte de podoabă

Cercei de aur (pl. 15 b) gr. : 1,13 și 1,15 grame.

Sirmă simplă, îndoită pentru a intra în lobul urechii, este sudată la celălalt capăt de o sferă goală în interior. Au fost descoperiți într-un mormînt de înhumatie databil în secolul III e.n.

Mărgele

Au fost recuperate cîteva coliere, de regulă în regiunea gîtului și a mîinilor.

— *Mărgele lungi, hexagonale, din sticlă albastră* (pl. 15 c). Lungime = 1,3—1,6 cm.

Descoperite împreună cu cei doi cercei de aur menționați mai sus și alte obiecte care datează mormîntul în secolul III e.n.

— *Colier de mărgele diferite*

Are în compunere trei piese cilindrice, simple, lucrate din sticlă albastră, două piese bitronconice, de culoare maronie, cinci piese mari, dreptunghiulare, asemănătoare unui zar, cu scobituri pe toate cele patru laturi, umplute cu pastă de sticlă contrastînd cu restul materialului, o mărgea romboidală, din sticlă de culoare verde, 4 mărgele mici, sferice, de culoare maronie și 10 piese foarte mici, sferice, turtite, de culoare alburie. Colierul a fost descoperit într-un mormînt de înhumatie cu monedă de bronz de la Hadrian.

³⁵ Ibidem, p. 115, pl. 1, 13 și p. 124.

— *Colier din mărgelile rotunde, lipite câte două* (pl. 15 d)

Dm. = 1 cm.

Lucrate din pastă de sticlă de culoare maronie, cu reflexe metalice și având încastrate câte 3 „ochi” de culoare gălbuie. Au fost descoperite într-un mormint de înhumăție datat cu monedă de bronz, emisiune între anii 330—335 e.n.

Mărgelile bitronconice

Au fost descoperite 20 asemenea mici mărgelile, din sticlă de culoare albastră, separate printr-o piesă foarte mică, de formă cilindrică, într-un mormint de înhumăție distrus.

Mărgelile cilindrice ornate cu fire de sticlă în rețea

Au fost recuperate numai două asemenea mărgelile, lucrate din pastă de culoare maronie, peste care s-a înfășurat un fir de culoare albă, asemenea unei rețele.

Au fost găsite într-un mormint de înhumăție deranjat, împreună cu o cataramă de fier databilă în secolul IV e.n.

Brățări

Au fost descoperite mai multe brățări, majoritatea din argint, provenind din două-trei morminte distruse din păcate de lucrările cu utilaje mecanice, deci pentru care nu există context edificator pentru datare (oricum ele se încadrează în epoca romană târzie).

Brățări de argint lucrate din verigă simplă, circulară (pl. 15 e)

Dm. = 6 cm. Capetele relativ ascuțite și apropiate.

Brățări de argint lucrate din verigă simplă, spiralată (pl. 15 f)

Dm. = 5,5 cm. Capetele subțiate și ascuțite.

Brățări de argint cu capetele mult lățite (pl. 15 g)

Dm. = 5,8—6,4 cm ; lucrate dintr-o verigă mai groasă, cu capetele lățite, rotunjite ușor triunghiular. Deasupra, prin incizie, sînt figurați doi ochi care dau brățării aspectul unor capete de reptilă.

Inel de argint

Întreg. Dm. = 20 cm.

Lucrat dintr-o verigă simplă, îngroșată asimetric, lățită mult și subțiată deasupra.

A fost recuperat dintr-un mormint de înhumăție distrus de lucrări, deci, din păcate, fără elemente de datare.

Concluzii

Rit și ritual

După cum s-a putut constata, chiar în cazul mormintelor deranjate sau distruse de lucrul cu utilaje mecanice, ritul folosit în toate cele 105 morminte descoperite în zona sus-amintită în anii 1987 și 1988 este înhumăția (singurul mormint de incinerăție descoperit era atât de distrus încît nu avem elemente certe de datare).

Adîncimea la care s-au practicat înmormîntările diferă: cele în gropi rectangulare sînt dispuse la mică adîncime (1,50—1,70 m), cele în firidă au fost găsite întotdeauna la adîncimea de 2,50—3,00 m sau chiar mai mult. Firidele mormintelor prevăzute cu cameră de acces erau închise cu una sau două țigle așezate de obicei în poziția orizontală, una lîngă alta, adeseori așezate sau întărite pe margini cu pietre sau blochete de piatră. Mormintele de mari dimensiuni au întotdeauna firidele astupate cu lespezi sau plăci de calcar.

De semnalat, de asemenea, faptul că pe lîngă înmormîntările individuale au fost constatate și înmormîntări colective de doi, trei pînă la cinci sau șase indivizi, îndeosebi în cazul mormintelor cu două firide.

Există și cazul — singular deocamdată în acest perimetru — al unui mare mormînt colectiv, veritabilă groapă comună sau osuar, din care au fost recuperate 40 de cranii.

Datare

Înainte de toate, trebuie subliniat că în aproape toate mormintele au fost descoperite obiecte din inventarul funerar, care permite de altfel și încadrarea cronologică mai lesnicioasă a respectivelor complexe. Acestea sînt mai numeroase și de calitate mai bună pentru perioada secolelor II—III e.n., mai puțin numeroase și variate pentru secolele IV și V e.n. Dintre acestea sînt tipice unguentariile de sticlă de formă fusi-formă, cu cute sau bulb la mijloc, adeseori singur obiect de inventar în numeroase cazuri.

În legătură cu amforele cilindrice masive (tip „torpilă”) credem că acestea sînt într-adevăr importuri nord-africane și că mormintele din care au fost recuperate în număr mare se datează în secolele V e.n.

Topografie

Rezultă că în sectorul de vest al cetății Tomis, a existat o necropolă intens folosită în epoca romano-bizantină, a cărei limită de sud presupusă în anii din urmă pînă pe firul actualei străzi Traian, acoperea de fapt întreg taluzul, pînă pe malul golfului de odinioară.

Observațiile culese în anii 1987 și 1988, permit constatarea că întreg perimetrul de vest al orașului antic, din preajma zidului de incintă al acestuia, a fost folosit pentru înmormîntări practicate de-a lungul drumului de legătură spre Callatis.

Astfel, în preajma serpentinei ce duce la actuala poartă nr. 3 a portului, s-au semnalat morminte databile în sec. II e.n., dar în același sector, în profunzime, a apărut mormîntul colectiv databil în secolul V e.n. Spre capătul străzii Traian, dinspre gară, deci spre capătul falezei de odinioară, s-au depistat, la mică adîncime, cele două morminte în lespezi de calcar precum și cîteva morminte în groapă rectangulară, iar la adîncime, numeroase morminte în firidă, databile în secolele III și IV e.n.

Coroborată cu observațiile culese în ultima vreme, această constatare va permite desigur, în viitor, obținerea de informații mai precise asupra problemei întinderii în timp și spațiu a necropolelor de epocă romană și romano-bizantină de la Tomis.

**NEUE FUNDE IN DER GRÄBERFELDERN RÖMISCHER UND
RÖMISCH-BYZANTINISCHER EPOCHE IN TOMIS**

MIHAI BUCOVALĂ, CECILIA PAȘCA

Zusammenfassung

Die Verfasser machen 106, während des Jahres 1987, im Westgebiet der Stadt, gelegentlich der Bauarbeiten für neue Wohnungen, aufgefundene Gräber bekannt.

Vom Gesichtspunkt des Ritus sind es 105 Körpergräber und nur ein Einäscherungsgrab und von demjenigen der zeitlichen Einordnung gehören ein paar den Jh. 2—3, beziehungsweise 5. Jh. u.Z. und der Grossteil dem 4. Jh. an.

Als Ritual wurde die Anzeichnung der Gräber mittels einer oder mehrerer Flachziegeln und die Ost-West-Ausrichtung der Bestatteten festgestellt, was ihre Betrachtung als christlich ermöglicht.

Das geborgene Material (Keramik, Glas, Metalle) ist von klassischer, provinziell-römischer Machart, mit Analogien im ganzen Reich.

Von topographischem Standpunkt aus, wurde eine Vermischung und Überlagerung der verschiedenen Jahrhunderten angehörenden Gräber festgestellt. Tatsache, die bezeugt, dass die Gräberfelder in Zeit und Raum nicht genau abgegrenzt waren.

Die Hauptschlussfolgerung, die aus dem Studium der Funde des Jahres 1987 hervorgeht, besteht darin, dass die Gräber entlang des Verbindungsweges mit Callatis angelegt und das Gräberfeld aus römisch-byzantinischer Epoche im Westgebiet der Stadt festgestellt, im Süden von dem Abhang der antiken Bucht abgegrenzt war.